

OECD SORUMLU İŞ YÖNETİMİNE İLİŞKİN ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER REHBERİ: 2023 GÜNCELLEMESİNİN ULUSAL TEMAS NOKTASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

*OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible
Business Conduct: Review of 2023 Update with Regard to National
Contact Points*

Zeynep Derya TARMAN*

Özet

Bu çalışmada, İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı'nın (OECD) çok uluslu şirketler için hazırlamış olduğu Çok Uluslu Şirketler için Sorumlu İş Yönetimine ilişkin OECD Rehberi'nin 2023 Güncellemesi, Ulusal Temas Noktaları'nın "Özel Vaka Başvuru Prosedürü" özelinde incelenmektedir. Çalışmada ayrıca Türkiye Ulusal Temas Noktasının bu yöndeki faaliyetleri ile ilgili açıklamalara da yer verilmektedir. Çok Uluslu Şirketler için Sorumlu İş Yönetimine ilişkin OECD Rehberi, küresel ekonomik, sosyal ve çevresel problemleri çözümlenmek ve bu çerçevede sistematik uygulamalar geliştirmek hedefiyle bir araya gelen devlet ve özel sektör paydaşlarından oluşan OECD'nin bu hedeflerini gerçekleştirebilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Rehber'in ilk bölümü; istihdam, sanayi, çevre, tüketici çıkarları, rekabet ve vergi gibi birçok alana dair düzenlemeleri, ikinci bölümü ise usuli kurallara ilişkin açıklamaları içermektedir. İkinci bölümdeki söz konusu usuli hükümler çerçevesinde "Ulusal Temas Noktası" kurumlarına yer verilmektedir. Bu kurumların temel fonksiyonları, Rehber'in uygulanmasını denetlemek ve şirketlerin iş yönetimi kapsamında menfaatleri ihlal olabilecek kişilere tanıtım faaliyetleri yürütmektir. Rehber 2023 yılında güncellenmiş olup bu

Makalenin Geliş Tarihi: 23.05.2024, **Makalenin Kabul Tarihi:** 08.08.2024.

* Prof. Dr., Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı,
E-posta: ztarman@ku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2574-8643.

güncelleme ile Rehber’de büyük bir değişim yapılmış olmasa da Ulusal Temas Noktalarının faaliyetlerini düzenleyen kısımlardaki açıklamaların artırılması ile söz konusu kurumların özellikle uyuşmazlık çözümündeki rolü daha etkin hale getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: OECD, Çok Uluslu Şirketler Rehberi, Ulusal Temas Noktası, Özel Vaka Başvurusu, Adli Olmayan Şikâyet Mekanizması

Abstract

In this paper, the 2023 Update of OECD’s Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct (“Guidelines”) will be evaluated with respect to the roles assumed by the National Contact Points (“NCPs”), focusing mainly on the “Specific Instance” procedure within the NCPs. Additionally, the activities of the Turkish NCP will also be examined. OECD consists of state and private sector stakeholders who come together with the aim of solving global economic, social and environmental problems and developing systematic practices. The Guidelines were created by OECD to achieve these goals. The first part of the Guidelines contains regulations on many areas such as human rights, employment, industrial relations, environment, consumer interests, competition, and taxation. The second part consists of explanations regarding the implementation of procedures. One way to ensure implementation of the rules under the Guidelines, is realized through NCPs whose two main functions are supervision of the practice of the Guidelines and promotion to all related parties such as governmental authorities, private sector agents and NGOs. Examining the updated Guidelines reveals no major alterations, however they enhance the effectiveness of National Contact Points by increasing explanations and details in the sections regarding the activities of NCPs.

Key Words: OECD, Guidelines for Multinational Enterprises, National Contact Point, Specific Instance Procedure, Non-Judicial Grievance Mechanism

I. İKTİSADİ İŞBİRLİĞİ VE GELİŞME TEŞKİLATI (OECD)

İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (*Organization for Economic Cooperation and Development / OECD*) ortak ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlara çözümler bulmak, en iyi uygulamaları belirlemek ve kanıta dayalı standartlar geliştirmek amacıyla birlikte çalışan hükümet organları ve özel sektör paydaşlarından oluşmaktadır¹.

Tarihçesine bakıldığında OECD'nin öncü kurumu, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından finanse edilen *Marshall Planı*'ni yürütmek üzere 1948 yılında kurulan, Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatıdır (*The Organization for European Economic Cooperation/ OEEC*). 14 Aralık 1960'ta Paris'te imzalanan ve Paris Sözleşmesi olarak da anılan Sözleşme² ile aralarında Kanada, ABD ve Türkiye'nin³ de olduğu kurucu üye ülkelerin⁴ yeni işbirliği alanlarına yönelmesi amacıyla OECD ortaya çıkmıştır. OECD, Paris Sözleşmesi'nin yürürlüğe girdiği 30 Eylül 1961 tarihinde resmi olarak doğmuştur. Günümüzde OECD'ye üye devlet sayısı 38'e ulaşmıştır⁵.

OECD bünyesinde, üye devletlerin yatırım ortamını geliştirmek ve çok uluslu şirketlerin ekonomik ve sosyal değişimlerde destekleyici rol alabilmelerini sağlamak gibi amaçlarla 21 Haziran 1976 yılında Uluslararası Yatırım ve Çok Uluslu Şirketlere dair Bildirge⁶ (*OECD Declaration on International Investment and Multinational Enterprises*) yayınlanmış olup; bu Bildirge'de dört konu öne çıkmıştır: OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi (*OECD Guidelines for Multinational Enterprises*), Ulusal Muamele⁷

¹ "OECD Resmi İnternet Sitesi," OECD, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://www.oecd.org>.

² OECD'nin kurucu sözleşmesi için bkz. "Convention on The OECD," OECD, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://www.oecd.org/about/document/oecd-convention.htm#Text>.

³ OECD ve Türkiye bağlantısı için bkz. "Türkiye," OECD, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://www.oecd.org/turkiye/>.

⁴ Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık.

⁵ OECD'ye üye devletler hakkında bilgi için bkz. "Our Global Reach," OECD, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://www.oecd.org/about/members-and-partners/>.

⁶ OECD Uluslararası Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler Deklarasyonu için bkz. "Uluslararası Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler Deklarasyonu," OECD, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0144>.

⁷ Üye ülkelerin, kendi topraklarındaki yabancıların kontrolü altındaki işletmelere en az yerel işletmelere gösterilen muamele seviyesinde yaklaşacaklarına dair verilen gönüllü taahhüttür.

(*National Treatment*), Çakışan Gereksinimler⁸ (*Conflicting Requirements*) ve Uluslararası Yatırım Teşvikleri ve Caydırıcı Tedbirler⁹ (*International Investment Incentives and Disincentives*)¹⁰.

II. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER İÇİN SORUMLU İŞ YÖNETİMİNE İLİŞKİN OECD REHBERİ

Çok Uluslu Şirketler için Sorumlu İş Yönetimine ilişkin OECD Rehberi (*OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct*) (“Rehber” veya “Rehber İlkeler”) hükümetler tarafından çok uluslu şirketlerin sürdürülebilir kalkınmaya sağladıkları ticari katkıyı arttırmayı ve faaliyetlerinin bireyler ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerini düzenlemeyi amaçlayan tavsiyelerden oluşur. Gönüllülük esasına göre taraf olunan bu Rehber, OECD Uluslararası Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler Deklarasyonu’nun¹¹ bir parçasıdır. Bu kapsamda Rehber, şirketlerin çalışmalarını hâlihazırda bulunan düzenlemeler ve uluslararası kabul görmüş standartlara uygun şekilde ve insan haklarına duyarlı bir biçimde yerine getirilmesini sağlamak üzere ilkeler ve standartlar içermektedir. Rehber, bu amaçla ilk kez 1976 yılında OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi (*Guidelines for Multinational Enterprises*) adı ile yayımlanmıştır. Bu tarihten itibaren yaşanan toplumsal gelişmeler ve uluslararası alanda gözlemlenen değişimler ışığında Rehber sürekli olarak güncellenmiştir. Bu güncellemelerin gerçekleştiği yıllar: 1979, 1984, 1991, 2000, 2011 ve son olarak da 2023 yılı şeklindedir¹².

Günümüzdeki işlevleri, Rehber’in tanıtım faaliyetlerini gerçekleştirerek bilinirliğini artırma ve şirketlerin Rehber’e uyumlu biçimde faaliyet göstermesinin takibi olan Ulusal Temas Noktaları (*National Contact Points*),

⁸ Üye ülkelerin, çok uluslu şirketler adına getirilecek olan gerekliliklerin uygulanmasında yaşanacak çakışmalardan kaçınmak ya da çakışmaları en aza indirmek için gösterecekleri ortak çabaya dair verdikleri taahhütdür.

⁹ Üye ülkelerin, kanunların ve uygulamaların ülkeler üzerindeki etkilerinin farkında olarak ilgili süreçleri olabildiğince şeffaf yürütme taahhüdüdür.

¹⁰ Ali Yıldız, “The OECD Guidelines on Multinational Enterprises: Strengths and Weaknesses,” (2019): 2.

¹¹ 1976 Tarihli Deklarasyon ve Kararları içeren metin için bkz. “Declaration by the Governments of OECD Member Countries and Decisions of the OECD Council on Guidelines for Multinational Enterprises, National Treatment, International Investment Incentives and Disincentives, and Consultation Procedures,” OECD, 1976, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://web-archiv.e.oecd.org/2012-06-14/86628-50024800.pdf>.

¹² Ali Yıldız, “The OECD Guidelines on Multinational Enterprises: Strengths and Weaknesses,” (2019): 1.

Rehber'in ilk versiyonlarında da yer almıştır. Ancak 1984 yılına kadarki süreçte üye devletler açısından bir bağlayıcılık söz konusu olmamıştır. 1984 yılında yapılan güncelleme ile Ulusal Temas Noktaları ile ilgili bir konu üye devletler için ilk defa bağlayıcı şekilde düzenlenmiştir. Buna göre, her üye devlet bir Ulusal Temas Noktası (UTN) belirlemekle yükümlü kılınmıştır. Bu kapsamda, güncel verilere göre Rehber'e bağlılığını bildirmiş bulunan elli bir devlet için elli bir adet UTN bulunmaktadır¹³. Önemle eklemek gerekir ki, Rehber'e bağlılığını taahhüt etmiş olan tüm devletler OECD üyesi devletlerden olmayabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, Rehber'e bağlılık taahhüdü için OECD üyesi olma şartı bulunmayıp, söz konusu durum sebebiyle günümüzde yukarıda da anıldığı üzere otuz sekiz OECD üyesi devlet varken Rehber'e bağlılık taahhüdünde bulunmuş devlet sayısı elli birdir. Rehber'in 1991 güncellemesi incelendiğinde ise dünyada yaşanan teknoloji ve küreselleşmeye dair gelişmeler çerçevesinde metne bazı eklemeler yapılmış olduğu görülmektedir. 2000 yılındaki güncelleme ise bazı diğer önemli değişiklikleri barındırır. Bu çerçevede, önsöz tümüyle değiştirilmiş ve bölümlere ayrılmıştır. Bu bölümlerden bir tanesi olan "Kavram ve Esaslar" bölümünde açıkça UTN'lere değinilmiştir. Buradan hareketle, UTN'lerin şu anki mevcut durumuna en yakın halinin 2000 yılında yapılan güncellemeden kaynaklanmakta olduğu söylenebilir. Ayrıca, 2000 yılındaki güncelleme ile tüketicilerin çıkarları ve rüşvet gibi yeni başlıklar eklenerek Rehber'in kapsamı genişletilmiştir. UTN'ler için getirilen bir diğer yenilik ise Rehber'in işleyişini izlemekten sorumlu OECD organı olan Yatırım Komitesi için hazırlanması gereken yıllık rapor olmuştur. Ayrıca, Rehber'de yer alan ilkelerin ihlaline dair iddiaların ileri sürülebilmesine ilişkin bir arabuluculuk seçeneği olarak düzenlenen "özel vaka başvurusu" kavramı da UTN'lerin işlevini etkilemiştir. Rehber'in bu kavramı düzenlenmesi ile UTN'lerin Rehber'de yer alan ilkelerin ihlali durumunda oynayacağı rol de daha resmi bir hal almıştır ve UTN'lerin günümüzdeki fonksiyonu oluşmaya başlamıştır. Rehber'in 2011 güncellemesindeki kayda değer değişim ise "insan hakları" bölümünün eklenmesi ve aynı zamanda Rehber'deki diğer bölümlerin de insan haklarını koruyucu ve destekleyici bir

¹³ "Ulusal Temas Noktalarının Sorumlu İş Yönetimine İlişkin Faaliyetlerine Dair Yıllık Rapor 2022," OECD, 2023, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, s. 7, <https://mneguidelines.oecd.org/annual-report-of-NCPs-for-RBC-2022.pdf>; Hatice Kübra Kandemir, "Sürdürülebilir Şirketler ve Hukuki Çerçevesi," *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20, no. 41 (2021): 866.

şekilde düzenlenmesine yönelik çalışmadır. Ayrıca, hükümetlerin belirleyeceği UTN'lerde, özel vaka başvuruları sırasında verimli bir süreç yürütülmesini sağlamak için UTN usullerine ilişkin bazı yönlendirici prensipler getirilmiştir. Buna göre UTN'ler faaliyetlerini yürütürken tarafsız, öngörülebilir, adil ve Rehber'e uyumlu biçimde hareket etmelidir¹⁴.

Günümüze gelindiğinde, Rehber'in birinci bölümü on bir alt başlık içermektedir. Bunlar: "Kavram ve Esaslar", "Genel Politikalar", "Kamuoyunu Aydınlatma", "İnsan Hakları", "İstihdam ve Sanayi İlişkileri", "Çevre, Rüşvetle ve Diğer Yolsuzluk Biçimleriyle Mücadele", "Tüketicilerin Çıkarları", "Bilim-Teknoloji ve Yenilik", "Rekabet" ve "Vergilendirme"dir. İkinci bölümde ise Rehber'in usul ve uygulama yöntemlerinden bahsedilmektedir¹⁵.

Kabulü gönüllülük esasına dayalı bir metin olduğu için Rehber'in hukuki anlamda bir bağlayıcılığı söz konusu değildir. Ancak şirketlerin piyasadaki dengeler, tüketicilerden ve yatırımcılardan gelen baskı, toplum önündeki imaj endişesi gibi nedenlerden dolayı istemeseler de UTN'lerin raporlarına uyumlu davranmaları gibi bir durum söz konusu olabilmektedir. Sonuçta, Rehber'de birçok devlet tarafından ortak kabule ulaşılmış ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkeleri dikkate almamak şirket bakımından toplum nezdinde iyi bir görünüm çizmeyecektir. OECD görevlilerinin 2023 güncellemeleri hakkında bilgilendirme yapmak amacıyla düzenlediği görüşmelerde¹⁶ bahsedilen bu argümana ek olarak aynı görüşmede söz alan ve paydaş konumunda olan bir başka konuşmacı, uygulamadaki dolaylı bağlayıcılık etkisinden söz etmiştir. Devletlerin bazen karar alırken UTN'lerin sağladığı verileri dikkate aldığını ve belirli bir şirkete finansman sağlama değerlendirmesinde yapılan ihlalleri göz önünde tuttıklarını belirtmiştir. Bu durumda, Rehber'in devlet mekanizmalarının karar alma süreçlerini etkilemesi açısından dolaylı bir bağlayıcılığı olduğu söylenebilir.

¹⁴ Sander Van 't Foort, "The History of National Contact Points and the OECD Guidelines for Multinational Enterprises," *Journal of the Max Planck Institute for European Legal History*, (2017): 201.

¹⁵ İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD), *OECD Sorumlu İş Yönetimi için Çok Uluslu Şirketler Rehberi* (Paris: OECD Publishing, 2023), 4. Bundan böyle "OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023" olarak kısaltılacaktır.

¹⁶ OECD güncellemeleri hakkında yapılan panel sohbetleri için bkz. OECD Business and Finance, "What's New in the OECD Guidelines and Why Does it Matter?," YouTube, 10 Eylül 2023, video, <https://www.youtube.com/watch?v=4xv0W0XadgM>.

A. Rehber'deki Güncellemeler

Rehber'deki farklılık ile ilgili söylenecek ilk şey, Rehber'in adındaki eklemelerdir. Güncelleme öncesinde Rehber'in başlığı "OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi" iken 2023'te alınan karar sonucu güncellenen Rehber'in başlığı, "Çok Uluslu Şirketler için Sorumlu İş Yönetimine ilişkin OECD Rehberi" olarak geçmektedir.

Bunun yanı sıra, 2011'deki güncellemeden sonra piyasadaki ticaret ve yatırım alanlarında gerçekleşen değişimlerin de dahil edilmesi, hızla gelişen teknolojinin de göz önünde bulundurulması ve gün geçtikçe önemi artan sorumlu iş idaresi kavramının Rehber'de bulunan ilkelere yansıtılması amacıyla uzun süren görüşmeler sonucunda Rehber'e bazı eklemeler yapılmıştır. Bu eklemeler şu şekildedir: İklim değişikliği ve biyoçeşitlilik hedeflerine uyulabilmesi için şirketlere yapılan tavsiyeler, şirketlerin faaliyetleriyle ilgili çekincelere dikkat çeken kişilerin de dahil olduğu risk altındaki kişi ve grupların daha etkili şekilde korunmasının sağlanmasına dair hususlar, sorumlu iş yönetimine ilişkin bilgilerin kamuoyuna tanıtılmasıyla ilgili tavsiyeler, yolsuzluğu daha verimli tespit edebilmek için tavsiyeler ve sorumlu iş yönetimi için ulusal temas noktalarının bilinirliğini, etkinliğini ve işlevselliğini arttırmayı hedefleyen uygulamalar¹⁷.

Güncellemeler hakkında daha detaylı bilgilendirme yapabilmek adına, OECD tarafından düzenlenen seminerlerde konuşmacı olarak yer alan OECD görevlilerinin ve katılımcıların Rehber'deki güncellemeler hakkındaki yorumlarının özeti şu şekildedir:

"Güncellenen Rehber ile ilgili olarak vurgulanması gereken üç nokta olduğu belirtilmiştir. Birincisi, Rehber'in yapı taşı olarak görülen konseptler korunmuştur. Bu yapı taşları Rehber'in gönüllülük esasına dayanması, şirketlerin sorumlu tutulacakları davranışların kapsamı ve sorumluluk alanının belirlenmesindeki ölçülülüktür. İkinci olarak, Ulusal Temas Noktalarının işleyiş biçimlerinde bu kurumların esneklikleri bozulmadan güçlendirme yoluna gidilmiştir. Bu güçlendirme özellikle Rehber'in içeriğindeki talimatların ve bilgilendirmelerin detaylandırılması yolu ile yapılmıştır. Üçüncü olarak, Rehber'in hedef olarak belirlediklerini

¹⁷ OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023, 3.

gerçekleştirme yolunda azim ve uygulanabilirlik arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır."¹⁸

OECD görevlilerinin 2023 güncellemeleri hakkında bilgilendirme yapmak amacıyla düzenlediği seminer boyunca Rehber'in temel iskeletinde bir değişiklik olmadığı vurgulanmıştır. Rehber'in temel hak ve özgürlükler kapsamının genişletildiği ve UTN'ye ilişkin kuralların detaylandırıldığı belirtilmiştir. Bu kapsamda, UTN'lerin fonksiyonları altı başlık altında açıklanmıştır. Buna göre, UTN'lerin fonksiyonları şu şekildedir: Kurumsal düzenlemeler¹⁹ (*institutional arrangements*), bilgi verme ve tanıtım (*information and promotion*), özel vaka başvurusu (*specific instances*), devletin sorumlu iş yönetimi sağlamadaki faaliyetlerine destek olmak (*support for government efforts to promote responsible business conduct*), raporlama²⁰ (*reporting*) ve akran değerlendirmeleridir²¹ (*peer reviews*).

Bu listeleme öncesinde de devletlerin UTN süreçlerini planlama ve yürütmelerindeki esneklikten bahsedilmekle birlikte her UTN'den beklenecek ortak bir verimlilik standardı olduğunun üzerinde durulmuştur. Bu standarda ulaşabilmek için de yedi ilke sayılmıştır²². Görünürlük (*Visible*), Erişilebilirlik (*Accessible*), Şeffaflık (*Transparent*), Hesap Verebilirlik (*Accountable*), Tarafsızlık ve Hakkaniyet (*Impartial and Equitable*), Öngörülebilirlik (*Predictable*) ve Rehber'e Uygunluk şeklindeki ilkelerin gözetilmesi ile ulusal

¹⁸ OECD güncellemeleri hakkında yapılan panel sohbetleri için bkz. OECD Business and Finance, "What's New in the OECD Guidelines and Why Does it Matter?," YouTube, 10 Eylül 2023, video, <https://www.youtube.com/watch?v=4xv0W0XadgM>.

¹⁹ Katılımcı ülkeler, işlevsel denklik amacına uygun olarak ve Rehber'in etkinliğini artırmak üzere, iş dünyası, sendikalar, diğer hükümet dışı kuruluşlar ve ilgili diğer taraflar dahil olmak üzere, sosyal ortakların aktif desteğini alarak kendi UTN'lerini organize etmek esnekliğine sahiptir. Daha detaylı bilgi için bkz. OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023, 58.

²⁰ Her UTN, Yatırım Komitesine -Yatırım Komitesi Rehber'in işleyişini izlemekten sorumlu OECD organıdır- yıllık rapor sunacaktır. Raporlar, spesifik vaka faaliyetlerinin uygulanmasını da içerecek şekilde, UTN faaliyetlerinin mahiyeti ve sonuçları hakkında bilgi içerecektir. Daha detaylı bilgi için bkz. OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023, 61.

²¹ Güncelleme ile alınan karar üzerine taraflar, UTN'lerin periyodik akran değerlendirmelerini yapmayı taahhüt etmişlerdir. Sekreterlik bu tür akran değerlendirmelerini komitenin gözetimi altında düzenleyecektir. Akran değerlendirmelerinde, UTN'nin görev tanımının yerine getirilmesine ve UTN'ler arası ortak verimlilik standardına ilişkin güçlü ve zayıf yönleri belirtilir ve uygun şekilde iyileştirme için önerilerde bulunulur. Daha detaylı bilgi için bkz. OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023, 61.

²² OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023, 58.

ve uluslararası arenadaki aktörlerin gözünde UTN'nın güvenilirliği artırılmaya çalışılmaktadır.

Usule dair yapılan güncellemeler üç noktada özetlenebilir: (i) tüm UTN'lerin ortak bir etkin faaliyet gösterebilme standardına sahip olmasını sağlayacak ilkelerin vurgulanması, (ii) UTN kararlarının kapsama alanının ve yetkisinin açık ve kesin bir dille ifade edilmesi ve (iii) özel vakaların elverişli ve verimli bir şekilde ele alındığından emin olunması. Bu çerçevede, hükümetlerden öncelikle UTN'ler için yeterli seviyede bir insan gücü ve bütçe ayırmaları beklenmiştir. Bu sayede UTN'ler sorumluluklarını makul bir sürede ve uygun şekilde yerine getirebilecektir. Yatırım Komitesinin, Rehber'e uygun davranmayan bir UTN ile karşılaştığında ilgili hükümeti ikaz edebileceği bir uygulama geliştirilmesinden bahsedilmiştir. Gönüllü olarak yapılacak akran değerlendirmesi yerine zorunlu ve periyodik olarak gerçekleştirilecek bir akran değerlendirilmesi önerilmiştir. Özel vaka başvuru sürecini "adli olmayan şikâyet mekanizması" şeklinde adlandırarak sürecin özellikleri somutlaştırılmıştır. Taraflar arasında anlaşmaya varılamasa dahi UTN'lere nihai raporlarında tavsiye vermeleri önerilmiştir. UTN'lere, verdikleri tavsiyelerin ya da yardımcı rol oynadıkları anlaşmanın ilerleyen zamanlardaki uygulamaya yansıtılma biçimini kontrol edecekleri bir takip süreci yürütmeleri ve bunun sonucunda da bir takip beyanı yayınlamaları önerilmiştir. Ayrıca UTN'lerden, şirketler hakkında yapılan ihlal iddiaları hakkında vardıkları sonuçları raporlarında açıkça ifade etmeleri beklenmektedir. Belirsiz ifadelerden kaçınıp olay ve kanıt bazlı çıkarımlara yer verilmesinin UTN'lerin raporlarının ciddiye alınmasında rol oynayacağı düşünülmüştür. Bir başka ekleme olarak, UTN'lerin özel vakaları ele alma usul ve süreçlerini kamuoyu ile paylaşmalarının gerekliliğinin altı çizilmiştir. Birden fazla devletin UTN'sinin olaya dahil olması durumunda bunlar arasından bir öncü UTN seçilmesini içeren koordinasyon adımın özel vaka prosedüründe başlangıç safhasında bahsi geçirilmiştir. Ayrıca, ön değerlendirme aşamasında göz önünde bulundurulması gereken kriterler konusunda da eklemeler yapılmıştır. Buna göre; özel vaka başvurusuna konu olan olay Rehber'in düzenlediği faaliyet alanlarına ilişkin olmalı, başvuru güvenilir ve somut verilere dayandırılmış olmalı, başvuru ile eş zamanlı yürütülen paralel süreçler olması durumunda bunun UTN faaliyetine etkisi hakkında ilgili kurumlar arasındaki görüşmeler sonrasında karara varılmalıdır. Tarafların gizliliğe dair olan menfaatleri korunmakla beraber şeffaf bir süreç yürütmenin önemi vurgulanmıştır. Son olarak, başvuruda bulunan kişilerin

tehdit altında olması durumunda etkili bir şekilde korunmalarının sağlanmasına dair bir vurgu güncel metinde yer alan bir başka yeniliktir²³.

B. Güncellemelerin Yürürlüğe Girme Tarihi

Yukarıda da belirtildiği üzere, devletler ve şirketlerin faaliyetleri üzerinde dolaylı bir etkisi olmakla beraber OECD Rehber'i hükümetlerin gönüllülük esası ile kabul ettikleri bir hukuki metindir. "Soft law"²⁴ kategorisinde bağlayıcı olmayan esnek kurallardır. Bu tarz hukuki metinlerde yürürlüğe girme gibi bir durum söz konusu değildir. Bu nedenle güncellemeler, söz konusu güncellemelerin görüşüldüğü tarih olan 8 Haziran 2023 Bakanlar Konseyi Toplantısından itibaren uygulanabilecek durumdadır²⁵.

C. Çok Uluslu Şirketler Tanımı

Kullanımlarında, Birleşmiş Milletler ulus-ötesi veya ulus-aşırı şirketler (*Transnational Corporations*) adlandırmasını tercih ederken; OECD'nin çok uluslu şirketler (*Multinational Corporations*) şeklinde bir adlandırma tercih ettiği görülmektedir. İşbu çalışmada, Türkçede daha sık kullanılması nedeniyle "çok uluslu şirket" kavramı kullanılmaktadır²⁶. Ekonominin her sektöründe çalışma alanı bulabilen bu şirketler, birden çok sayıda ülkede kurulmuş ve birbiriyle ilişkili işletme ve benzeri kurumlardan meydana gelmekte ve çalışmalarını çeşitli hukuki kavramlar yoluyla yönetmektedir. Bu kapsamda çok uluslu şirketlerin mülkiyeti özel, kamu veya kamu-özel ortaklığı şeklinde olabilir²⁷. Rehber, çok uluslu şirketler için ilkeler

²³ OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023, 61-74.

²⁴ *Soft law*, bağlayıcı nitelikte olmayan hukuk metinlerini ifade ederken bağlayıcı olan uluslararası hukuk kuralları (*hard law*) ile farkını belirtmek için kullanılan bir kavramdır. Türkçede "esnek hukuk" veya "yumuşak hukuk" olarak da ifade edilir. Bu metinler, bağlayıcı andlaşmaların yapılmasına ortam hazırlamakta, uluslararası hukukun yeknesak hale getirilmesine hizmet etmektedir. Bağlayıcı olmayan hukuk kavramı, kapsamı, türleri, avantajları ve dezavantajları ile uluslararası hukuktaki yeri ve hukuki niteliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Dost, "Uluslararası Hukukta Bağlayıcı Olmayan Hukuk," *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14, no.173-174 (2019): 35-74.

²⁵ OECD güncellemeleri hakkında yapılan panel sohbetleri için bkz. OECD Business and Finance, "What's New in the OECD Guidelines and Why Does it Matter?," YouTube, 10 Eylül 2023, video, <https://www.youtube.com/watch?v=4xv0W0XadgM>.

²⁶ Zeynep Derya Tarman, "İş Dünyası ve İnsan Hakları Uyuşmazlıklarında Tahkim," *Public and Private International Law Bulletin* 40, no. 2 (2020): 1567.

²⁷ OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023, 10.

öngörürken bu şirketlerin kapsamı, üst kuruluşları ve yan kuruluşlarını da içine alacak şekilde tasarlanmıştır.

D. Sorumlu İş Yönetimi

Sorumlu İş Yönetimi (*Responsible Business Conduct*); çevreye, insanlara ve topluma yönelik risklerin yönetimini işletmelerin özüne entegre etme çabasını ifade etmektedir. Rehber'deki ilkeler ve beraberinde getirdiği standartlar, işletmelerin -yasal statüleri, büyüklükleri, mülkiyetleri veya sektörleri ne olursa olsun- tedarik zincirleri ve iş ilişkileri dahil olmak üzere operasyonlarının olumsuz etkilerinden kaçınırken ve bunlarla mücadele ederken sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaları beklentisini ortaya koymaktadır. UTN'ler de bu beklentiyi uygulamaya yansıtma hususunda önemli bir yere sahiptir.²⁸

E. Ulusal Temas Noktası (UTN)

Rehber'in tanıtım çalışmalarını yürütmek, Rehber'deki ilkelere ve standartlara ilişkin başvuruları değerlendirmek ve meydana gelen sorunların çözümünde yardımcı rol oynamak amacıyla diğer kamu kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile etkili bir biçimde çalışmalar yürütecek bir UTN belirlemek hükümetler üzerine düşen bir görevdir.

Bu kapsamda UTN'lerin iki temel işlevi bulunmaktadır. İlki Rehber'in tanıtım çalışmalarını yürütmek ve özel sektör paydaşlarından devlet kurumlarına kadar ilgililerinin bilgi sahibi olmasını sağlamaktır. İkinci olarak ise menfaati zarar gören kişilere, şirketlerin Rehber'e uymaması ile ilgili vakaları çözümlmek için bir başvuru mekanizması sağlamaktır²⁹. Bu işlevin yansımaları olarak OECD Rehberi'nde "Adli Olmayan Şikâyet Mekanizması" (*Non-Judicial Grievance Mechanism*) kapsamında "Özel Vaka Başvurusu" (*Specific Instances*) şeklinde bir süreç getirilmiştir.

Bir diğer deyişle, taraflar Rehber'deki ilkeler kapsamında bir uyuşmazlık söz konusu olduğunda geleneksel yöntem olan devlet mahkemelerine başvurmak yerine ilgili durumu UTN'ye bildirmektedirler. UTN de Rehber'deki ilkeler ışığında ve durum değerlendirmesi sonucunda konu

²⁸ UTN'nin fonksiyonlarının T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından özetlenmiş hali için bkz. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, *OECD Türkiye National Contact Point for Responsible Business Conduct*, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://www.sanayi.gov.tr/anlasmalar/utn-ncp/a11607>.

²⁹ OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023, 67-68.

hakkında görüş ve önerilerini taraflara bildirmektedir. UTN'ler ayrıca tarafların gönüllü katılımı ile tarafların arasında uzlaşma sağlanması için verimli bir diyalog süreci oluşturmaya çalışmaktadır. Bu süreç bir tür alternatif uyuşmazlık çözüm yolu³⁰ olarak görülebilir.

UTN'lerin sorumlu iş yönetimini sağlama yolundaki çalışmalarında farklı ülkelerdeki UTN'ler arasında işlevsel denklik sağlanması amacıyla belirlenen ilkelere yukarıda değinilmiştir. Güncellenmiş metindeki şerh kısmında³¹, yedi ilkeye yer verilmiştir, bu ilkeler (i) Görünürlük, (ii) Erişilebilirlik, (iii) Şeffaflık, (iv) Hesap Verebilirlik, (v) Tarafsızlık ve Hakkaniyet (vi) Öngörülebilirlik ve (vii) Rehber'e Uygunluk'tur. Rehber'deki bu detaylandırmalar sayesinde UTN'lerin işlevsel olarak daha etkin olması hedeflenmektedir³².

Görünürlük ilkesi gereği hükümetler toplumda menfaati olabilecek her kesim bakımından bilgilendirme faaliyetlerini yürütmelidirler. Bu kapsamda Rehber'i ve UTN'leri tanıtıcı seminer ve toplantılar düzenlemek örnek olarak verilebilir. Erişilebilirliği sağlamak için UTN'lerden elektronik iletişim araçlarını aktif kullanıma sokmaları, tarafların taleplerine etkin ve zamanında cevap vermeleri, başvuru yapılmasından ücret almamaları beklenmektedir. Şeffaflık sağlanması adına UTN faaliyetlerinin kamuoyuna açık olması gerekmektedir. OECD ile paylaşılan yıllık raporlar bu ilkenin bir uzantısıdır. Uzlaşma faaliyetleri süresince taraf menfaatlerini korumak için bazı bilgilerin saklanması söz konusu olabilir. Sorumlu olmak adına UTN faaliyetlerinin devlet otoritelerinden özel sektör paydaşlarına kadar herkesin geri bildirimine açık olduğu belirtilmektedir. Bu eleştiri ve yorumlar karşısında UTN'ler

³⁰ Kişiler, tarafı oldukları sözleşmenin gerekleri yerine getirilmediğinde ve karşı taraf yükümlülüklerinden kaçındığında bu ihlali durdurmak ve kendilerine verilen taahhüdün gerçekleştirilmesini sağlamak için birtakım adımlar atarlar. Devlet zor kullanma ve yaptırım gücünü elinde tutan kurum olduğundan bu tarz uyuşmazlıklarda devlet mahkemelerine başvurulur. Mahkemeler üzerindeki yoğun iş yükü ve yargılama sürecini etkileyen birçok faktör düşünüldüğünde taraflar zaman ve para kaybını en aza indirmek için alternatif uyuşmazlık yollarına başvurabilir. Bu yöntemler "uzlaşma", "hakem heyeti", "arabuluculuk", "tahkim" ve "sulh" olarak sayılabilir. Özellikle uluslararası ticari hayatın hızlı akışı ve kar odaklı yaklaşım düşünüldüğünde tahkim sıkça başvurulmuş bir alternatif uyuşmazlık çözüm yoludur. Ancak özellikle tahkimin masraflı bir yol olduğu belirtilmelidir. Tahkim kurumuna ödenecek idari masraflara ek olarak, hakem ücretleri ve avukatlık masrafları başvuran tarafından düşünülmesi gereken diğer bazı giderlerdir. Bkz. Zeynep Derya Tarman, "İş Dünyası ve İnsan Hakları Uyuşmazlıklarında Tahkim," *Public and Private International Law Bulletin* 40, no. 2 (2020): 1545.

³¹ OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023, 58.

³² OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023, 64.

faaliyet çıktıklarına dair sorumluluk almakta ve gelişime açık olduklarını kabul etmektedir. Tarafsız ve adil bir süreç sağlamak adına tüm UTN'ler kendilerine gelen başvurularda nasıl bir prosedür izleyeceklerini kamuoyu ile paylaşmalıdır. Süreç sonunda açıkladıkları nihai rapor da bu ilkenin bir gereğidir. Bu kapsamda, prosedürlerinin karmaşık olmasından kaçınılmalı ve herkes tarafından anlaşılabilir nitelikte bilgilendirmeler yapıldığından emin olunmalıdır. Öngörülebilirliği sağlamak adına her aşamaya dair usul prosedürlerinin ve bunların ne kadar sürede tamamlanması gerektiğinin belirlenmiş olması önem arz etmektedir. Ayrıca süreç boyunca tarafları her türlü gelişmeden haberdar etmek de bu ilkenin bir parçasıdır. Rehber Uyum ise UTN'lerin tüm çalışmalarında Rehber'i göz önünde bulundurmaları gerektiğini belirtmektedir.

2001 yılından bu yana OECD, Çok Uluslu Şirketler Rehberi'ne dair farklı isimler altında yıllık raporlar yayımlamaktadır. En son yayımlanan ve 2022 yılına ait verileri içeren rapora göre 2022'de, UTN'ler kırk bir adet özel vaka başvurusu almıştır ve kırk bir adet başvuruyu sonuçlandırmıştır. Geçmiş senelerle karşılaştırıldığında bir düşüş olduğu görülse de tarihsel açıdan ortalamanın üstünde bir başvuru sayısı söz konusudur. En çok başvuruda bulunanlar, bireyler ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Sonuçlandırılan başvurulardan %66'sı ön değerlendirme aşamasını geçmiş olanlardır. Ön değerlendirme aşamasını geçen başvuruların %63'ü arabuluculuk süreci ile ilerlemiştir. Sonuçlandırılan başvuruların %36'sı arabuluculuk ile sağlanmıştır. Bir önceki yıldaki oranın %33 olduğu göz önünde bulundurulduğunda ufak bir artış olduğu görülmektedir. 2022'de UTN'lerin %39'u özel vaka başvurusu almıştır. Bu veriler 2021 ve 2020 yıllarına kıyasla başvurularda bir düşüş olduğunu göstermektedir. Rehber'in insan haklarına ilişkin bölümü özel vaka başvurularında en çok atıf yapılan bölüm olmuştur³³. 2022 yılında karar beyanlarında yer alan tavsiyelerde kayda değer bir artış görülmüştür ve 2021'deki %64 seviyesinden %84'e sıçramıştır. Ayrıca yirmi iki takip süreci gerçekleştirilmiştir. Bu artış, paydaş grupları arasında sonuçlar eşit olmasa da UTN'lerin erişilebilirliğinin ve etkinliğinin artırılması yönünde olumlu bir değişim olduğunu göstermektedir.

³³ "Ulusal Temas Noktalarının Sorumlu İş Yönetimine İlişkin Faaliyetlerine Dair Yıllık Rapor 2022," OECD, 2023, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, s. 28, <https://mneguidelines.oecd.org/annual-report-of-NCPs-for-RBC-2022.pdf>. Bundan böyle "UTN'lerin Faaliyetlerine Dair Yıllık Rapor 2022" olarak kısaltılacaktır.

Türkiye özelinde, Rehber tanıtımını gerçekleştirmek, şikâyet başvurularını değerlendirmek ve sonuçlandırmak üzere “Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Teşvik ve Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü” UTN olarak belirlenmiştir. Yıllık rapordaki Türkiye’ye ilişkin 2022 yılında toplanan verilerden Türkiye UTN’sine dair çıkarımlar şu şekildedir: Türkiye’de UTN için ayrılmış bir bütçe vardır. UTN devlete rapor vermektedir, ancak meclise rapor vermemektedir. Hem yerinden hem de uzaktan olarak özel vaka başvuru sürecine dair belirli ve açıklanmış bir prosedür bulunmaktadır. Bu yıl özelinde Türkiye UTN’si yalnızca özel sektörde Rehber’i tanıtmaya çalışmaları yapmıştır. Buna karşılık, sivil toplum kuruluşlarında ve sendikalarda bu tarz bir çalışma yapmamıştır. Türkiye UTN’si toplamda üç etkinlik düzenlemiştir. Türkiye UTN’sinin katıldığı etkinliklere dair bir veri paylaşılmamıştır. Türkiye UTN’si, OECD tarafından UTN’ler için Haziran ve Kasım aylarında düzenlenen iki toplantıya da katılmıştır³⁴.

F. Ulusal Temas Noktasına Başvuruda Bulunabilecek Taraflar

Konuyla ilgili meşru menfaati olan herhangi bir gerçek veya tüzel kişi Rehber’deki bir ilke kapsamında UTN’ye özel vaka başvurusunda bulunabilir. Daha spesifik örnekler vermek gerekirse, 2022 yılında yapılan başvurulardan sonuçlanan vakalarda başvuranlara bakıldığında sivil toplum kuruluşlarının ve bireylerin %27 oranlarıyla en çok başvuran konumunda olduğu görülmektedir. Sendikalar da %17’lik bir oranla bu grupları takip etmektedir³⁵.

III. REHBER İLKELERİN İHLALİ DURUMUNDA BAŞVURU MEKANİZMASI: ÖZEL VAKA BAŞVURUSU

Türkiye UTN’si hakkında bilgi alınabilecek temel kaynaklardan olan Sanayi Bakanlığı’nın internet sitesinde, “*Specific Instances*” için “Özel Durum Başvuruları” veya “Özel Vaka Bildirimleri” çevirisi kullanılmaktadır³⁶. Rehber ilkeler ve UTN’ye başvuru bağlamında

³⁴ UTN’lerin Faaliyetlerine Dair Yıllık Rapor 2022, 38.

³⁵ UTN’lerin Faaliyetlerine Dair Yıllık Rapor 2022, 9.

³⁶ Özel Durum Başvuruları (*Specific Instances*) hakkında Türkçe açıklamalar için bkz. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, *OECD Türkiye Ulusal Temas Noktası Özel Durum Başvuruları*, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://www.sanayi.gov.tr/anlasmalar/utn-ncp/a11606>.

değerlendirildiğinde bu çevirinin kamu – özel gibi bir ayrım belirtmediği anlaşılmaktadır. “Özel”den kastedilen, ilgili kurumun Rehber’deki belirli bir ilkeye uymaması sonucu meydana gelen durumun menfaati zarar gören taraflarca UTN’ye bildirilmesidir.

Özel vaka başvurusu, 2000 yılında Rehber’in gözden geçirilmesi sonrası adı konulan bir mekanizmadır. Bu bağlamda Rehber’e üye ülkeler, kendi UTN’lerine gelen özel vaka başvurularını ön değerlendirmeden geçirip bununla ilgili bulgularını ve sonuçları bir rapor aracılığıyla OECD ve kamuoyuyla paylaşmak sorumluluğu altındadır.

Bir UTN’nin coğrafi olarak başvurulabilir konumda olabilmesi için ilgili kurumun genel merkezinin veya faaliyet yerlerinden en az birinin başvurulmak istenen üye devlet ülkesinde olması gerekmektedir.

Çoğu UTN, internet sitesinde başvurunun yapılabilmesi için form bulundurmaktadır. Buna ek olarak farklı gereklilikler olabilir, bunun için de ilgili UTN’nin sitesinin ziyaret edilmesi önerilmektedir. Özel vaka başvurusunda bir avukat tarafından temsil edilmek mümkündür, ancak böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. UTN sürecinin olabildiğince ulaşılabilir olması hedeflendiğinden başvurular herhangi bir ücrete tabi değildir. UTN’ler tarafından değerlendirilen her başvuru OECD’nin özel vakalar için oluşturduğu veri tabanında kamuya açık olarak paylaşılmaktadır³⁷.

Özel vaka başvuru prosedürü tarafların gönüllü ve iyi niyetli olmaları üzerine kurulmuştur. Bu sürece başvuru sahibi ya da görevli olarak dahil olan herhangi birine karşı, öne sürülen iddialar nedeniyle misilleme ve benzeri tehlikeler oluşması durumunda yeterli korunmanın sağlanmasına dikkat edilmelidir. Bu koruma, erişilebilir ve adil bir hizmetin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Bu tehlikelere örnek olarak, ilgili kişiye ve yakınlarına zarar verileceği, kişinin işten çıkarılacağı ya da zarara neden olabilecek başka hukuki yollara başvurulacağının söylenmesi örnek verilebilir. Tedbir olarak da kişinin kimliğinin gizlenmesi ve kişinin bir üçüncü kişi tarafından temsili örnek gösterilebilir. Ayrıca bu süreçte devletler de ilgili makamlar ve yasalar aracılığıyla kişileri ve UTN görevlilerini koruma altına almalıdır³⁸.

³⁷ UTN’lerin özel vaka başvurularını değerlendirme süreci için bkz. “How do NCPs handle cases?,” OECD, Erişim tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/ncps/how-do-ncps-handle-cases.htm>.

³⁸ Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023, 68.

A. Özel Vaka Başvurusunun Getirileri

UTN yargılama yetkisi ile donatılmış bir mahkeme değildir. Sürece katılım gönüllü olduğundan UTN'nin bağlayıcı bir sonuca varma yetkisi bulunmamaktadır. Bunun yerine taraflara arabuluculuk gibi barışçıl çözüm yolları sunarak aralarında anlaşmalarını sağlamayı hedeflemektedir. Anlaşmaya ulaşılmasından bağımsız olarak UTN, Rehber'deki ilkeler kapsamında ilgili şirkete tavsiyelerde bulunabilir. Bazı UTN'ler bir şirketin mevcut durumda Rehber'deki ilkelere uyma durumuna ilişkin açık tespitlerde bulunabilmektedir³⁹. Başvuru değerlendirmesi sonuçlandıktan sonra da taraflarca anlaşmaya varılmışsa bile çoğu UTN anlaşmanın ilerleme biçimini, anlaşma olmaması halinde sonradan buna dair bir gelişme olup olmadığını ya da vaka kapsamında taraflara verdiği tavsiyelerin uygulanıp uygulanmadığını incelemek için bir takip süreci yürütebilmektedir.

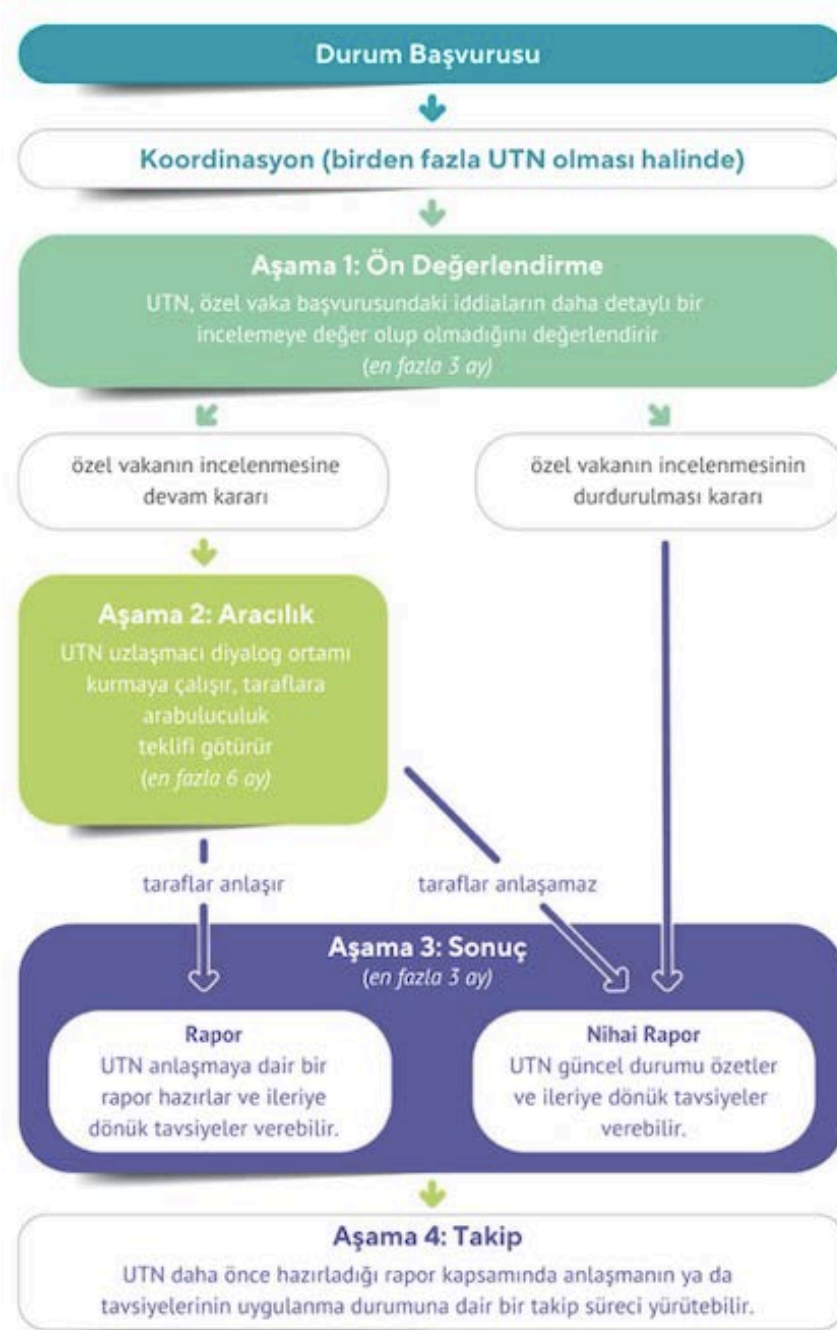
B. Özel Vaka Başvurusunda Bulunma Usulü

OECD tarafından yayınlanan belgede⁴⁰ verilen şemaya göre süreç dört aşamadan oluşmaktadır. Başvuru yapılması ve ilgili vakanın birden fazla UTN içermesi durumunda bunlar arasındaki iş bölümüne dair koordinasyon görüşmeleri bu sayıya dahil değildir⁴¹.

³⁹ Avustralya UTN'sine yapılan başvuru sonucundaki rapora göre: "ElectraNet Şirket'i UTN sürecine dahil olmayı reddederek Rehber'e uygun davranmamıştır." Daha detaylı bilgi için OECD Özel Vaka Başvurusu veri tabanı bkz. "Individuals ve ElectraNet LTD," OECD, 28 Ekim 2020, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/au0018.htm>.

⁴⁰ "Sorumlu İş Yönetimi İçin Ulusal Temas Noktası: Yirmi Yıldır Çözülenler ve Gelecek Faaliyetler," OECD, 2020, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, s.13, <https://mneguidelines.oecd.org/NCPs-for-RBC-providing-access-to-remedy-20-years-and-the-road-ahead.pdf>.

⁴¹ "Sorumlu İş Yönetimi İçin Ulusal Temas Noktası: Yirmi Yıldır Çözülenler ve Gelecek Faaliyetler," OECD, 2020, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, s.13, <https://mneguidelines.oecd.org/NCPs-for-RBC-providing-access-to-remedy-20-years-and-the-road-ahead.pdf>.

Genel olarak UTN'lerin tüm süreci bir yıl içinde sonuçlandırmak için gayret göstermeleri beklenmektedir, ancak ilgili olayda birden fazla ülkenin UTN'si yer alıyorsa ve öncü UTN belirlenmesi gerekiyorsa bu süre on dört aya çıkabilir. İhtiyaç duyulması halinde sürecin uzaması ihtimali saklı tutulmuştur⁴². Bu nedenle bu süreler tahmini uygulama takvimi olarak düşünülebilir.

Bu genel açıklamalara ek olarak, Rehber'de⁴³ başvuru yapmadan önce her ülkenin UTN'sinin öngördüğü prosedürlerin kontrol edilmesinde yarar olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda Türkiye UTN'si özel vaka başvuru sürecini aşağıdaki şekilde yürütmektedir⁴⁴.

1. Vaka Başvurusu (*Instance Submission*)

Özel vaka başvurusu, Ekonomi Bakanlığı bünyesindeki Teşvikler ve Yabancı Yatırımlar Genel Müdürlüğüne yazılı bir şekilde ya da e-posta ile yapılmalıdır. Bu bildirimde tarafların isimleri, iletişim bilgileri, ilgili uyuşmazlıktaki menfaatleri, Rehber'in ihlal edildiği iddia edilen ilgili bölümleri, vaka ile ilgili somut olaylar ve kanıtlara yer verilmelidir.

Başvuru sonrasında UTN olayla ilgisi olacak kişilere bildirimde bulunur. Bu doğrultuda, talepte bulunan taraf, başvurusunun alındığına ve incelendiğine dair bilgilendirilir. İhlalde bulunduğu iddia edilen taraf ilgili durumdan haberdar edilir. Ayrıca UTN, izleyeceği prosedür hakkında ve sürece katılabilecek diğer UTN'ler hakkında bilgilendirme de yapar. İddiaya konu olayın gerçekliğine karar verebilmek için ilgili ulusal ve uluslararası kurumlarla iletişime geçilir ve yorumları istenir. 2019'da Brezilya merkezli çok uluslu bir şirketin Vakıfbank'ın tüketici çıkarlarını ihlal ettiği iddiasıyla Türkiye UTN'sine yaptığı başvuruda, UTN başvuranın kimliğine ilişkin bilgilerin eksik olduğunu fark etmiş ve başvuruyu yapanın Brezilya merkezli ve Hollanda'da faaliyet gösteren bir kuruluş olması nedeniyle ilgili ülkelerdeki UTN'lerin görüşlerine başvurmuştur. Buradan topladığı görüş ve

⁴² Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023, 73.

⁴³ Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023, 73.

⁴⁴ Özel Vaka Başvuru Prosedürü Açıklaması için bkz. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, *Specific Instance Review Procedure*, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://www.sanayi.gov.tr/anlasmalar/utn-ncp/a11614>.

bilgiler neticesinde başvurunun daha fazla değerlendirilmesine gerek olmadığına karar vermiştir⁴⁵.

2. Ön Değerlendirme (*Initial Assessment*)

Değerlendirme öncesinde, başvurunun içeriğine göre hangi UTN'nin öncü konumda olacağı ve durum gerektiriyorsa başka UTN'lerden destek alınması kararları iki ay içerisinde verilmelidir⁴⁶. Bu sayede UTN'ler arası bir koordinasyon oluşturulabilecektir. Bu duruma örnek olarak, 2020'de dört sendikanın bir araya gelerek Hollanda UTN'sine cinsiyete dayalı şiddet ve tacizle ilgili yaptığı başvuru⁴⁷ verilebilir. İlgili olayda, ihlal iddialarının

⁴⁵ 2019'da Brezilya merkezli çok uluslu şirket *Cristalia Produtos Quimicos Farmaceuticos*'ın bir yan kuruluşu olan *Edgeworth* tarafından Vakıfbank'ın tüketici çıkarlarını ihlal ettiğine dair Türkiye UTN'sine yapılan bir başvuruda yürütülen ön değerlendirmede Türkiye UTN'si, başvuruda başvuruyu yapanın kimliğine ilişkin bilgilerin eksik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, başvuruyu yapanın merkezi Brezilya'da bulunan bir şirket olduğu ve Hollanda'da faaliyet gösterdiği göz önüne alındığında, Türk UTN'si Hollanda ve Brezilya UTN'lerini başvuru hakkında bilgilendirmiş ve görüşlerini almıştır. Taraflar ve UTN'ler tarafından sağlanan ek bilgileri inceledikten sonra, Türkiye UTN'si, başvurunun tamamen ticari bir anlaşmazlıkla ilgili olması ve Rehber'in amaçlarına katkıda bulunmaması nedeniyle daha fazla incelenmeye değer olmadığını tespit etmiştir. Bkz. "Edgeworth ve Vakıfbank," OECD, 4 Ekim 2019, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/tr0005.htm>.

⁴⁶ Çok Uluslu Şirketler Rehberi 2023, 70.

⁴⁷ 2020'de dört sendika, Hollanda UTN'sine, yemek hizmeti sektöründe faaliyet gösteren ABD merkezli bir şirket olan *McDonald's Corporation*'ın, finans sektöründe faaliyet gösteren ve sırasıyla Norveç ve Hollanda asıllı olan *Norges* Bankası Yatırım Yönetimi (NBYY) ve APG Varlık Yönetimi'nin cinsiyete dayalı şiddet ve tacizle ilişkili Rehber İlkeleri ihlal ettiğine dair bir başvuruda bulundu. İlgili UTN'ler, aralarındaki koordinasyon görüşmeleri sonucunda başvuruyu üç ayrı başvuru olacak şekilde ayırma konusunda anlaşılabilir. *McDonald's Corporation*'a ilişkin özel vaka başvurusu, ABD UTN'si tarafından ele alındı ve şirket, başvuruda bulunanların UTN'ye ve basına yanıltıcı beyanlarda bulduklarına inanması nedeniyle arabuluculuğa katılmayı reddettiği için anlaşma olmadan sonuçlandı. Norveç UTN'si, *Norges* Bankası Yatırım Yönetimi ile ilgili vakayı ele almayı kabul etti ve Nisan 2022'de, UTN'nin aracılık yaptığı diyalogun ardından, başvuruyu taraflar arasında bir anlaşmayla sonuçlandıran nihai bir rapor yayınladı. Anlaşmada, NBYY'nin Rehber kapsamındaki tavsiyeleri uygulamak için elinden gelen çabayı göstereceği belirtildi ve kurumsal yatırımcıların sorumlu iş yönetimi sürecindeki rolü kabul edildi. Taraflar ayrıca cinsiyete dayalı şiddet ve tacizin *fast food* şirketlerinin güvenli bir çalışma ortamı yaratmak için ele alması gereken önemli bir konu olduğu konusunda da anlaşılabilir. UTN, 2022'nin sonlarında yürüttüğü takip sürecinin sonunda anlaşmanın tam olarak uygulandığını tespit ederek buna dair beyanını yayınladı. Hollanda UTN'si, APG Varlık Yönetimi ile ilgili vakayı incelemeyi kabul etti ve Şubat 2022'de arabuluculuğun ardından UTN, başvuruyu taraflar arasında bir anlaşmayla sonuçlandıran nihai bir rapor yayınladı. Taraflar, pay sahibi katılımının artırılmasının gerekli olduğu konusunda anlaşılabilir. Ayrıca taraflar, cinsiyete dayalı şiddet ve tacize ilişkin etkili ve kamuya

muhatapları, merkezleri üç farklı ülkede yer alan üç şirket olduğundan başvuru, ilgili ülkeler UTN'leri arasında paylaştırılmıştır.

Sonrasında, UTN başvuruda iddia edilen uyuşmazlığı Rehber'deki ilkelerin ihlal edilmesi kapsamında inceler ve gerçekliğini ölçebilmek adına maddi kanıtları araştırır. UTN, araştırmasının sonucuna göre başvuruyu kabul eder veya reddeder ve ön değerlendirme kararını taraflara bildirir. Bu değerlendirmenin öncü UTN'nin belirlenmesinden itibaren üç ay içerisinde tamamlanması önerilmektedir. Kanıt toplama ve yabancı dil çevirilerini yapma gibi nedenlerle bu sürenin uzatılabilmesi de mümkündür.

UTN, kararını gerekçelendirirken bazı unsurları göz önünde bulundurmakta olup, bunlar: başvuran taraf ve başvuru nedeni, başvurunun Rehber'in düzenleme alanına girmesi ve iddiaları destekleyen kanıtların varlığı, Rehber'deki bağlantılı ilkelere atıf yapılarak başvurunun konusu, ihlalde bulunduğu iddia edilen şirketin faaliyetleri ile iddia arasındaki ilişki, yürürlükteki kanun ve uygulamaları, benzer vakaların yurt içinde ve yurt dışındaki uygulamada nasıl değerlendirildiğine dair örnekleri ve başvuruya dair yapılacak çalışmaların Rehber'in hedeflerine ve kullanımına olumlu katkı sağlaması hususlarıdır. Örnek vermek gerekirse, Türkiye UTN'si kendisine gelen bir başvurunun⁴⁸ kabul edilmesi ve değerlendirmenin devam etmesini şu şekilde gerekçelendirmiştir: “*Başvuran kişinin Rehber kapsamında haklı*

açık politikaların uygulanması da dahil olmak üzere, güvenli çalışma koşullarına dair ihtiyaçları karşılamaya devam edeceklerini açıkladılar. UTN'nin 2023 yılında anlaşmayı takip etmesi beklenmiş olsa da an itibariyle buna dair ek bir beyan bulunmamaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz. “Dört Sendika (IUF, EFFAT-IUF, SEIU, UGT) ve APG Varlık Yönetimi,” OECD, 18 Mayıs 2020, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/nl0042.htm>.

⁴⁸ 2017'de Türk Metal Sendikası, Türkiye UTN'sine *Putzmeister* firmasının Rehber'de yer alan sendikal haklarını ihlal ettiği iddiasını içeren bir özel vaka başvurusunda bulunmuştur. UTN taraflar ile ayrı görüşmeler düzenlemiş ve bunun sonucunda, başvuru sahipleri şirket içinde düzenlenen sendika karşıtı kampanyayla bağlantılı haksız işten çıkarmalar yapıldığını ileri sürmüştü ve bu konuda şirkete karşı yirmi beş adet dava açıldığını bildirmiştir. Buna karşılık şirket, işten çıkarmaların şirketin ekonomik nedenlerle küçülmesiyle ilgili olduğu, işten çıkarılan ve kendi isteğiyle ayrılan işçilere tazminat ödendiği bilgisini paylaşmıştır. Başvuruyu değerlendirmede yarar gören UTN, bilgi toplama aşamasından sonra taraflara arabuluculuk görüşmesi için teklifte bulunmuştur. Sendika teklifi kabul ederken şirket bir önceki açıklamasını tekrarlamış ve ilerleyen yasal süreçlerin takipçisi olmayı tercih edeceğini belirterek sürece katılmayı reddetmiştir. Gerekli rızanın alınamaması nedeniyle UTN yayınladığı bir nihai rapor ile süreci sonlandırmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. “Putzmeister Makine San ve Tic. A.Ş ve Türk Metal,” OECD, 29 Mayıs 2017, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/tr0004.htm>.

gerekçesinin olduğu, ihlalde bulunduğu iddia edilen şirketin çok uluslu bir şirket niteliğine sahip olduğu, başvuran tarafından yapılan iddiaların belgelendirilmiş olması ve ilgili başvurunun ele alınmasının, Rehber'in hedef ve etkinliğinin geliştirilmesine katkıda bulunacağını düşünülmesi nedenleriyle başvuru kabul edilmiştir."

Değerlendirme sonucunda başvurunun Rehber tarafından güvence altına alınan sektör ve hakların kapsamına girmediği ve başvuruya dair ek bir inceleme gerekmediğine karar verilirse, bu durum taraflara yazılı olarak bildirilir. Ayrıca UTN'nin hazırladığı değerlendirme raporu kamuoyu ile paylaşılır. Tarafların özel ticari bilgilerinin ve kimliklerinin korunması gerekliliğinin doğması durumunda, UTN kamuoyu ile paylaşılacak raporda bu türden bilgileri gizleme yoluna gidebilir.

Rehber'in kapsamı dışındaki bir başvuruya örnek göstermek gerekirse, *Coca-Cola* şirketine ilişkin olan ve bir araya gelen bir grup kişi tarafından ABD UTN'sine yöneltilen toplu başvuru⁴⁹ gösterilebilir. ABD UTN'si uyumsuzluk konusunun bireysel iş anlaşmazlığı olduğunu belirtmiş ve bunun Rehber kapsamında olmadığından hareketle vaka değerlendirmesini sonlandırmıştır.

Kapsam dışında görülen bir başvuruya yerel bir örnek olarak 2014 yılında Türkiye'nin öncü UTN rolünü üstlendiği özel vaka başvurusu⁵⁰ gösterilebilir.

⁴⁹ 2022'de üç kişi tarafından ABD UTN'sine yapılan başvuruda, ABD merkezli *Coca-Cola* şirketi'nin lisanslı *Coca-Cola* markalı meşrubat şıšeleyicisi *Bralima*'nın haksız işten çıkarmada bulunduğu iddia edilmiştir. *Coca Cola*'nın Rehber ilkeleri yeterince gözetmeden ve usulünce durum tespiti yapmadan *Bralima* -Hollanda merkezli *Heineken* Şirketi'nin yan kuruluşu- ile iş ilişkisini yürüttüğü öne sürülmüştür. ABD UTN'si, başvuru sahiplerinin daha önce aynı temel gerçekleri Hollanda UTN'sine birden çok kez sunduklarını ve Hollanda UTN'sinin başvurunun konusunun bireysel iş anlaşmazlığı olması ve bunun da Rehber kapsamı dışında kalması nedeniyle ret kararı vermesine dayanarak vakayı ele almaya değer görmemiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. "Bireysel Başvurular ve Coca-Cola," OECD, 10 Ağustos 2020, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/us0053.htm>.

⁵⁰ 2014'te Alman UTN'si, bir Alman şirketinin Türkiye'de Çeşme/Alaçatı'daki rüzgâr enerjisi projelerine türbin tedarik ederek Kılavuz'un çevre hükümlerini ihlal ettiğini iddia eden ve bir araya gelen bir grup kişilerden oluşan bir toplu başvuru almıştır. Rehber'in usule ilişkin düzenlemeleri ile uyumlu olarak, Türk UTN bu özel vakanın incelenmesinde öncü rolü üstlenmiştir. Türkiye UTN'si, başvurunun derinlemesine incelenmeye değer olup olmadığına odaklanarak bir ön değerlendirme gerçekleştirmiştir. Rehber ilkeler çok uluslu şirketlerin sorumlu iş yönetimine ilişkin hazırlandığından ve olayda ihlalde bulunduğu iddia edilen firmanın çok uluslu bir şirket olmamasından dolayı UTN, başvurunun Rehber kapsamı dışında kaldığına karar vermiştir. Türkiye UTN'si, Almanya UTN'sine danıştıktan

Türkiye UTN'si, iddiaların çok uluslu bir şirket olarak nitelendirilemeyen yerli bir şirkete karşı yapıldığını tespit ettikten sonra Rehber ile çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin düzenlenmesi hedeflendiğine dikkat çekerek vaka içeriğinin Rehber kapsamı dışında olduğuna karar vermiştir.

Başvurunun değerlendirilmesi esnasında devam eden başka paralel süreçlerin⁵¹ de olduğunun fark edilmesi durumunda UTN, bu durumu göz önünde bulundurur. 2008'de Türkiye UTN'sine, bir sendika tarafından, Türkiye'de faaliyet gösteren Hollanda ve İngiltere sermayeli çok uluslu bir şirketin Rehber'in genel politika ilkelerini ihlal ettiği iddiasını konu alan bir başvuru⁵² yöneltilmiştir. Türkiye UTN'si, başvuruyu ön değerlendirmeden geçirirken konunun bu süreçte zaten mahkemelere taşınmış olduğunu fark etmiştir. Bu paralel davaları dikkate alan Türkiye UTN'si, yerel davaların devam ettiği bu olaya dahil olmanın uygun olmadığına karar vermiş ve incelemeye daha fazla devam etmeyerek başvuruyu kabul etmediğini bildirmiştir.

Ön değerlendirme esnasında eş zamanlı olarak UTN süreci dışında gelişen taraflar arası görüşmelerin, UTN müdahalesi olmaksızın uyumsuzluğu çözdüğü durumlar da söz konusu olabilmektedir. Bu duruma bir örnek olarak Tosyalı Holding'in istişare çalışmaları verilebilir. 2020'de Senegal merkezli bir sivil toplum kuruluşu ve Kadın Balıkçılar Birliği tarafından Türkiye

sonra, inceleme taleplerini kabul etmeme kararı hakkında tarafları bilgilendirmiş ve iddialarının daha sağlam temellerle Alman UTN'sine iletilmesini tavsiye etmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. "Türkiye Rüzgar Enerjisi Projesi," OECD, 4 Ağustos 2014, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/tr0002.htm>. Alman UTN'sinin öncü ülke olarak ele aldığı başvuru kabul edilmiş ve 2015'te ön değerlendirme aşaması tamamlanmıştır. UTN, Nordex Şirketi'nin durum tespiti süreçlerine dair incelemeye odaklanmıştır. 2016'da UTN tarafından arabuluculuk görüşmesi düzenlenmiştir. Ayrıca, birkaç kez tekrarlanan taraflar arası karşılıklı görüşmeler sonucunda Nordex, durum tespiti süreçlerini geliştirmeyi kabul etmiştir. Başvuru bu şekilde sonuçlandırılmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. "Nordex SE ve Bireysel Başvurular," OECD, 31 Ağustos 2016, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/de0021.htm>.

⁵¹ "Paralel Süreçler" terimi adli ya da adli olmayan yerel ya da uluslararası yürütülen aynı veya benzer uyumsuzluk içeriğine sahip süreçleri belirtmektedir. Aynı anda başka ülkedeki bir UTN'de de incelenen bir başvuru bu duruma örnek olabilir. Ortada sonuçlanan bir sürecin olması UTN'nin kendisine gelen başvuruyu değerlendirmesine engel değildir. Bu kapsamda UTN, yapacağı incelemenin daha önceden ulaşılan sonuca bir katkıda bulunacağı kanaatine varırsa süreci devam ettirir. Bu kararı alırken diğer UTN'lerin görüşlerine başvurabilir.

⁵² Daha detaylı bilgi için bkz. "Türkiye Taşımacılık Sektörü," OECD, 3 Kasım 2008, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/tr0001.htm>.

UTN'sine yapılan başvuruda⁵³, Türkiye merkezli Tosyalı Holding'in Senegal'de kurmuş olduğu bir şirketinin faaliyet gösterdiği bir arazi nedeniyle Rehber'deki genel ilkeleri, insan hakları ve çevresel hakları ihlal ettiğine yönelik iddialar ileri sürülmüştür. Ön değerlendirme sırasında Türkiye UTN'si, şirketin ekonomik ve sosyal etki değerlendirmesi için kamuya açık istişarelerde bulunduğunu ve bu değerlendirmede başvuruda bulunanların ve bölgedeki genel kamuoyunun görüşlerinin alındığını öğrenmiştir. İnceleme esnasında taraflarla yapılan görüşmelerde, halihazırda tarafların zaten aktif olarak görüştüğü ve aracılık teklifine gerek olmadığı anlaşılmıştır. Bu çerçevede Türkiye UTN'si, gerekirse aracılık hizmetini daha sonraki bir tarihte sunacağını belirtmiştir. Şirket tarafından 2023'te sunulan güncelleme raporunda uyuşmazlığın çözüldüğü ve başvuru sahiplerinin araziye yönelik ihtiyaçlarının giderildiği belirtilmiştir. Bu gelişmeler ışığında Türkiye UTN'si süreci sonlandırmıştır.

Taraflardan gerekli rızalarının alınamaması sonucu sürecin ilerletilememesine yerel bir örnek⁵⁴ olarak ise 2014'te Türkiye UTN'sine,

⁵³ Başvuru konusu genel ilkelerin, insan haklarının ve çevresel hakların ihlal edildiğine yöneliktir. Senegal hükümetiyle demir çelik ürünlerinin üretimi için anlaşma imzalayan Tosyalı Holding'in, anlaşma konusu olan alanın birkaç jenerasyona ev sahipliği yapmış, ana faaliyet konusu balık ürünlerinin kurutulması, işlenmesi ve pazarlanması olan ve 1.500'den fazla kadın üyesinin bulunduğu bir Derneğin çalışma alanı olduğu asıl iddihadır. Başvuru sahibi, Türkiye UTN'sinden, tarafları ihlali durdurmaları yönünde ve Rehber İlkeler'i gözetmeleri yönünde ikaz etmesini ve sahadaki faaliyetlerini durdurup balıkçı kadınlarla görüşmeye başlamalarını sağlamasını talep etmiştir. Ön değerlendirme sırasında Türkiye UTN'si, şirketin Ekonomik ve Sosyal Etki Değerlendirmesi için kamuya açık istişarelerde bulunduğunu ve ilgililerin görüşlerinin alındığını öğrenmiştir. Taraflarla daha yoğun temas kurulması diyalogların devam ettiğini gösterdiğinden UTN, aracılık teklifinde bulunmasına gerek olmadığına karar vermiştir. UTN, gerekirse aracılık hizmetini daha sonraki bir tarihte sunacağını belirtmiştir. Şirket, Ağustos 2023'te UTN'yi süreç konusunda bilgilendirerek, Senegal Yatırımları ve Büyük İnşaatları Teşvik Ajansı APIX'in, Tosyalı Holding tarafından finanse edilecek olan projeye, başvuruda yer alan işçilerin yeniden yerleştirilmesi için 13 hektarlık bir alan ayırdığını belirtmiştir. Senegal'in *Rufisque* bölgesi, Balıkçılık Bakanlığı ve APIX ile birlikte balıkçılar sendikasının liderleriyle toplantılar düzenleyerek projenin uygulanmasına onay vermiştir. UTN'lerin rolü, taraflar arasındaki diyalogu kolaylaştırmak ve anlaşmazlık çözümüne katkıda bulunmaktır. Şirket ile şikâyette bulunan sivil toplum kuruluşları arasında devam eden diyalogu ve karşılıklı olarak mutabakata varılan bir çözümün varlığını göz önünde bulundurarak, Türkiye UTN'si özel vaka başvurusu sürecini sonlandırmaya karar vermiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. "Lumière Synergie pour le Développement ve Tosyalı Holding LTD," OECD, 27 Ağustos 2020, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/tr006.htm>.

⁵⁴ Başvuruda, eş zamanlı olarak konuyla ilgili yargısal sürecin devam ettiği de belirtilmiştir. 2015'te ön değerlendirme aşamasında ilgili makamlardan ek belgeler de talep

Türk Metal Sendikası tarafından yapılan, Türkiye'de faaliyet gösteren çok uluslu bir Alman imalat kuruluşu olan *Viessmann*'ın Isı Teknolojileri Limited Şirketi'nin, Rehber'deki sendikal haklar düzenlemelerini ihlal ettiğine dair yapılan başvuru gösterilebilir. UTN'nin bu kapsamdaki aracılık önerisi, firma tarafından süregelmekte olan faaliyetlerinde herhangi bir hak ihlali olmadığı açıklamasıyla reddedilmiştir. UTN tarafların rızalarının gönüllük esasına uygun şekilde alınmaması nedeniyle nihai bir rapor hazırlayarak süreci sonlandırmıştır.

Başvuru sahibi taraf da dahil olmak üzere tarafların sürece ilgi göstermemesi nedeniyle UTN'nin faaliyetlerinin anlamsız kaldığı bir diğer örnek olarak 2021'de bir araya gelen üç sendikanın Türkiye UTN'sine yaptığı başvuru gösterilebilir. Somali Çalışma Bakanlığının dahi olaydan haberdar olduğu bu başvuruda, işçiler sendikal haklarının ihlalinin durdurulması konusunda aracı olması için Türkiye UTN'sinden yardım istemişlerdir. Türkiye UTN'si yerel makamlardan da bilgi talep ettiği bir çalışma yürütmüştür. Ancak, şirket aracılık sürecine dahil olmayı kabul etmezken başvuru sahibi de kendisine UTN tarafından gönderilen iletişim girişimlerini yanıtızsız bırakmıştır. Böyle bir ortamda hizmetlerinin etkisiz olacağını düşünen Türkiye UTN'si süreci durdurduğunu beyan ettiği bir nihai rapor yayınlamıştır⁵⁵.

edilmiştir. Bu süreçte yargı süreçlerinin sonuçlanmasına rağmen Nisan 2016'da sorunun hala devam ettiğinin bildirilmesi üzerine UTN taraflar arasında uzlaşma için verimli bir ortam oluşturmaya çalışmıştır. UTN'nin bu önerisi Ağustos 2016'da firma tarafından süregelmekte olan faaliyetlerinde herhangi bir hak ihlali olmadığı açıklamasıyla reddedilmiştir. Türkiye UTN'si, sürecin gönüllük esasına dayandığını bu nedenle de her iki tarafın onayı olmadan aracılık faaliyetlerinin sürdürülemeyeceğini belirten bir nihai rapor ile değerlendirmeyi sonuçlandırmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. "Türk Metal Sendikası ve Viessmann," OECD, 10 Kasım 2014, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/tr0003.htm>.

⁵⁵ 2021'de bir araya gelen üç sendika, Türkiye merkezli bir havalimanı işletme şirketi olan Favori Şirketi'nin ve ona dahil Kozuva Grup'un Rehber'deki kavramlar/esaslar ve istihdam/sanayi ilişkileri ile ilgili ilkeleri ihlal ettiğine dair başvuruda bulunmuştur. Başvuru sahibi şikayetinde, havalimanı çalışanlarının tercih ettikleri sendikaya üye olmalarının engellendiği, firmaya yapılan çağrılara yanıt verilmediği ve Somali Çalışma Bakanlığının da konuyla ilgilendiğini ileri sürmüştür. Başvuru sahibi Türkiye UTN'sinden aracılık yapmasını ve şirketi sorumluluklarını yerine getirmesi konusunda teşvik etmesini talep etmiştir. Ön değerlendirme sürecinin bir parçası olarak Türkiye UTN'si her iki tarafla da e-posta veya telefon görüşmesi yoluyla temasa geçmiş, ek belgeler talep etmiş ve yapıcı diyalog yoluyla çözüme varabilmek için aracılık teklifinde bulunmuştur. Şirket sürece katılma konusunda olumsuz yanıtını iletmış ve daha fazla iletişim kurma taleplerini reddetmiştir. UTN ayrıca, yorumlarını almak ve konu hakkında

OECD'nin gelen başvurular için oluşturduğu veri tabanına bakıldığında 2023 yılında yapılan yedi adet başvuru görünmektedir. Bunlardan altısı "Ön Değerlendirme" aşamasındadır. Biri ise başvurunun yapıldığı İsviçre UTN'sinin kendisini olayı ele alma konusunda yetersiz görmesi ve şirketin genel merkezinin ABD'de olması nedeniyle asıl yetkili olduğunu düşündüğü ABD UTN'sinin daha önceden aynı başvuru sahibinden gelen benzer olayı kabul etmemiş olmasından dolayı reddedilmiştir⁵⁶.

3. Dostça Girişim (Good Offices)

Ön değerlendirme sonucunda UTN konunun daha detaylı ele alınmasına ve çekişmesiz çözüm yollarının uyumsuzluğunun çözümüne katkıda bulunacağına karar verirse bu kanaatine dair tarafları bilgilendirir ve taraflara uzlaşmaya yönelik görüşmede bulunma teklifi gönderir. Gönüllü olan bu aşama tarafların onay vermesi halinde uygulanır. UTN hiçbir ücret talep etmeden arabuluculuk hizmetini taraflara sunar⁵⁷.

Taraflardan birinin görüşmeye katılmayı kabul etmemesi, teklifi reddetmesi veya uzlaşma görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması durumunda UTN hazırladığı bir rapor ile kamuoyunu bilgilendirir.

daha fazla bilgi toplamak amacıyla Ekim 2021'de TİKA - Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (yurtdışı kalkınma yardımlarının uygulanması ve koordinasyonu ile görevli bir devlet kurumu) ve Dışişleri Bakanlığı ile temasa geçmiştir. Gerek TİKA gerekse Dışişleri Bakanlığı, projeye ve sonrasında yaşanan sorunlara ilişkin herhangi bir ek bilgi sunmamıştır. Türk UTN, davayla ilgili güncel gelişmeler ve şikayetlerinin hala geçerli olup olmadığı konusunda başvuru sahibiyle 23 Ocak 2023 tarihinde e-posta yoluyla iletişime geçmeye çalışmıştır. Başvuru sahibi başka yolla bir temas kurmadı ve UTN'nin e-postalarına yanıt vermemiştir. Belirli bir başvuru UTN'ye sunulduğunda, UTN'nin rolü ilgili taraflar arasındaki diyalogu kolaylaştırmak ve böylece karşılıklı olarak mutabakata varılmış bir çözüme katkıda bulunmaktır. İlgili olayda, taraflar prosedürlere ilgi göstermemişler ve bu nedenle UTN'nin işlevini yerine getirmesi mümkün olmamıştır. Bu durum göz önüne alındığında, UTN uyumsuzluk çözümüne daha fazla katkıda bulunma olanağı görmemiş ve süreci sonlandırmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. "Somali Ticaret Sendikası (FESTU), Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC), Uluslararası Taşımacılık İşçileri Federasyonu (ITF) ve Favori Şirketi," OECD, 22 Eylül 2021, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/tr0006.htm>.

⁵⁶ Edouard Teumagnie & the World Bank. Daha detaylı bilgi için bkz. "Edouard Teumagnie Bireysel Başvuru & Dünya Bankası," OECD, 1 Mart 2023, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/ch0028.htm>.

⁵⁷ Özel vaka başvuru süreci hakkında bilgi için bkz. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, *Specific Instance Review Procedure*, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://www.sanayi.gov.tr/anlasmalar/utn-ncp/a11614>.

Tarafların görüşmeyi olumlu karşılama durumu, UTN diyalog için verimli bir ortam oluşturur ve uzlaşmayı teşvik eden öneriler üretmek taraflara yardımcı olur. Uzlaşma desteği UTN tarafından sağlanabileceği gibi tarafların ortak karara vardığı üçüncü bir kişi tarafından da verilebilir. Verimli bir müzakere ortamı sağlamak amacıyla, bu süreç tam gizlilik ilkesine uygun şekilde yürütülmektedir. Başvurunun tarafların uzlaşması şeklinde sonuçlanması halinde sürecin kamuoyu ile paylaşım şekli ve paylaşılacak bilginin kapsamı tarafların kararıyla belirlenir.

2018'de Çek Cumhuriyeti (Çekya) UTN'sine yapılan işçi haklarının ihlaline ilişkin başvuruda⁵⁸ olduğu gibi tarafların karşılıklı masaya oturmayı onaylamadığı ancak UTN'nin aracılığıyla süreci ilerletmeyi kabul ettikleri bir örnek mevcuttur. Yine 2018'den başka bir örnek olarak, ABD UTN'sine yapılan bir başvuruda⁵⁹ taraflar karşılıklı arabuluculuk görüşmelerine istekli olduklarını belirtmiştir ve COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle yüz yüze görüşme yapılamadığından bu seçeneğin mümkün olacağı zamana kadar bekleme kararı almışlardır. İki yılı aşan bir gecikmenin ardından yapılan

⁵⁸ 2018'de bir Çekya sivil toplum kuruluşu, tekstil endüstrisinde faaliyet gösteren bir Çekya şirketinin Rehber İlkelerle uymadığına dair Çekya UTN'ye özel vaka başvurusunda bulunmuştur. Taraflar doğrudan etkileşime geçmeyi kabul etmemişler ancak UTN aracılığıyla diyalog kurmayı kabul etmişlerdir. Mayıs 2022'de UTN, tarafların anlaşmaya vardığını bildiren nihai raporu yayınlamıştır. Bu raporda ayrıca şirketin durum tespiti sürecini iyileştirmesi gibi tavsiyelerde bulunmuştur. Tarafların kimliklerinin ve sözleşmenin gizli tutulduğu bu vaka için UTN 2023 yılında ayrıca tarafların taahhütlerine uyup uymadıklarına dair bir takip süreci yürütmeyi planlamıştır. OECD sitesinde şimdilik böyle ek bir rapora rastlanmamaktadır. Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. "Çek STK ve Myanmar'da Faaliyet Gösteren Tekstil Firması," OECD, 24 Mayıs 2018, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/cz0006.htm>.

⁵⁹ 2018'de IndustriALL ve SNATEG, ABD UTN'sine, havacılık, enerji, yenilenebilir enerji ve finans gibi alanlarda faaliyet gösteren ABD merkezli bir holding olan General Electric'in (GE) Cezayir'deki operasyonlarında Rehber İlkeler'i gözetmediğine dair bir başvuruda⁵⁹ bulunmuştur. Başvuru özellikle Sonelgaz ile olan ve işçilerin örgütlenme özgürlüğü ve toplu sözleşme haklarını ihlal ettiği iddia edilen iş ilişkisinde gerekli özenin gösterilmediği iddiasıyla ilgilidir. Taraflar, Covid-19 salgını ve tarafların yüz yüze arabuluculuk istemesi nedeniyle iki yılı aşkın bir gecikmenin ardından arabuluculuk sürecine dahil olabilmiş ve 2022'de, özel vaka başvurusunu taraflar arasında tam bir anlaşma ile sonuçlandıran nihai rapor yayınlamıştır. Anlaşma gizli tutulmuştur. Ayrıca, ABD UTN'si tarafların UTN sürecinde geliştirilen olumlu ilişkiyi sürdürerek ve geliştirerek birlikte çalışmaya devam etmelerini tavsiye etmiştir. Kesin bir tarih belirlemeden birlikte ABD UTN'si gelecekte anlaşmayı takip sürecini yürütebileceğini belirtmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. "Dört Sendika (IUF, EFFAT-IUF, SEIU, UGT) ve APG Varlık Yönetimi," OECD, 18 Mayıs 2020, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/nl0042.htm>.

arabuluculuk ile taraflar anlaşmaya varmıştır. Kimi zaman tarafların paralel yürüyen bir süreç nedeniyle aracılık teklifini kabul etmemeleri de söz konusu olabilmektedir. Temmuz 2018'de Japonya UTN'sine yapılan ve istihdama dair Rehber ilkelerin ihlal edildiği iddiası içeren başvuruda⁶⁰, ihlal ile suçlanan şirket, ilgili işçilerle UTN süreci dışında görüşmelerin sürdüğünü ve bu paralel sürece odaklanmak istediğini belirterek UTN'nin aracılık teklifini reddetmiştir. UTN bu olumsuz dönüşe rağmen tarafların karara vardıklarına dair bir bildirimde bulunmalarına kadar başvuruyu sonuçlandırmamıştır. Tarafların UTN dışında anlaşmaya varması üzerine de başvuruyu sonuçlandırmıştır.

4. Değerlendirme Sürecinin Tamamlanması *(Conclusion of Assessment)*

UTN sayesinde ortak zeminde görüşen tarafların uzlaşması halinde UTN nihai bir rapor hazırlar. Bu raporda, Rehber'in ihlale konu olan bölümü ve iddialar hakkında detaylı bilgi, taraflar hakkında detaylı bilgi, UTN'nin takip ettiği süreç hakkında özet bilgi, tarafların uzlaşmasını sağlayan çalışmaların sonuçları hakkında tarafların ortak görüşleri ve UTN'nin ileriye dönük görüş ve tavsiyeleri bulunur.

Taslak rapor öncelikle taraflarla paylaşılır ve içeriğin gizliliğine dair taraflardan geri bildirimleri alınır. Oluşan nihai rapor OECD sekretaryası ile paylaşılıp UTN internet sitesinde kamuoyu ile paylaşılır.

Tarafların anlaşamaması halinde de UTN'nin görüş ve önerilerine yer veren bir rapor hazırlanır ve bu rapor kamuoyu ile paylaşılır. Bu raporda da en azından ihlallere dair iddialar, tarafların meydana gelen durumda oynadığı

⁶⁰ Temmuz 2018'de Skynetnetwork sendikasının Osaka Şubesi Japon UTN'sine, merkezi Birleşik Arap Emirlikleri'nde bulunan bir hava yolu şirketi olan Emirates'in, Rehber'deki insan hakları ve istihdam ve sanayi ilişkileri bölümlerini ihlal ettiğine dair bir özel vaka başvurusunda bulunmuştur. Uyuşmazlık özellikle de Japonya'dan Çin'e taşınan bir departman nedeniyle işten çıkarılan üç sendikalı işçinin tekrar bir işe yerleştirilmemeleri ile ilgilidir. Kasım 2018'de Japonya UTN'si ön değerlendirmeyi tamamlamış ve vakayı derinlemesine inceleme kararı almıştır. Bu süreçte şirket, üç işçinin durumları hakkında UTN dışında bir süreç yürütüldüğünü ve faaliyet gösterdiği yerdeki yasaları gözettiğini belirtmiştir. Japon UTN'si aracılık teklifinde bulunmuştur ve başvuru sahipleri bunu kabul etmişlerdir. Şirket ise yalnızca devam eden UTN dışındaki süreçlere odaklanmayı tercih ettiğini iletmiştir. Eş zamanlı süren süreçler devam ederken Japonya UTN'si de başvuruyu açık halde bekletmiştir. 2022'de tarafların UTN süreci dışında tam anlaşmaya varması nedeniyle UTN süreci sonuçlandırmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. "Skynetnetwork Osaka Şubesi ve Emirates," OECD, 20 Temmuz 2018, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/jp0011.htm>.

roller, UTN'nin neden ek incelemeye devam etme kararı aldığı ve UTN'nin bu süreçteki rolü yer alır. Bu tarz bir nihai rapora örnek olarak 2022'de Kanada UTN'si tarafından yayınlanan rapor gösterilebilir. Rehber'deki kamuyu aydınlatma ve rekabet ilkelerinin ihlali iddiasını içeren bu olayda⁶¹ taraflar anlaşmaya varamamışlardır. Buna rağmen Kanada UTN'si, tarafların

⁶¹ 2020'de, Bangladeş merkezli bir danışmanlık firması olan *Electricity Transmission Şirketi* (ETCBL) Kanada UTN'sine, Kanadalı bir iletişim hizmet sağlayıcısı olan *Tower Çözümleri Şirketi*'nin, Rehber'deki kamuyu aydınlatma ve rekabete dair ilkelere uymadığını belirten bir başvuruda⁶¹ bulunmuştur. ETCBL özellikle, Tower'ın verilen taahhütlerin aksine, Bangladeş pazarına girmek için sağlanan hizmetler için tazminat ödemediğini iddia etmiştir. *Tower* ise iddiaları reddederek, taraflar arasındaki taahhüde uygun faaliyet gösterdiğini ileri sürmüştür. Kanada UTN'si aracılık teklifinde bulunmuş ancak iki arabuluculuk oturumundan sonra taraflar anlaşmaya varamamıştır. 2022'de UTN, taraflar arasında anlaşma sağlanmadan süreci resmen sonuçlandırmıştır. Ancak UTN, yapıcı bir fikir alışverişini kolaylaştırması ve Rehber'in uygulanmasına ilişkin en iyi uygulamaların belirlenmesine olanak sağlaması nedeniyle arabuluculuğun başarılı olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Ayrıca raporda UTN şu tavsiyelerde bulunmuştur: Şirket, karışıklığı önlemek için taseronlar, tedarikçiler ve ortaklarla olan iş ilişkilerine ilişkin bilgilerini aktif olarak açıklamalıdır. Ayrıca, başvuruyu yapan kişi, özellikle yabancı şirketlerle iş yaparken, yalnızca yerel yasalarla değil aynı zamanda uluslararası kabul görmüş standartlar ve uygulamalarla da tutarlı olarak tüm tarafların sorumluluklarını ve teslimatlarını açıkça belirten sözleşmeler imzalamak gibi iş uygulamalarını benimsemelidir. Daha detaylı bilgi için bkz. "Elektrik İletim Danışmanları LTD ve Tower Solutions Şirketi," OECD, 28 Ekim 2020, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/ca0021.htm>.

Bir diğer örnek olay, 2021'de Türkiye Metal İşçileri Sendikası BİRLEŞİK METAL-İŞ, merkezi İsveç'te bulunan havalandırma ekipmanı üreticisi *Systemair AB*'nin ve özellikle *Systemair AB*'nin Türkiye'deki yan kuruluşunun, Türkiye'nin Gebze ilçesindeki imalat faaliyetlerinde Rehber'deki kavramlar ve ilkeler, genel politikalar, insan hakları ve istihdam ve endüstri ilişkileri hükümlerine uymadığını iddia eden bir özel vaka başvurusunda bulunmuştur. Başvuru özellikle, çalışanların yönetimden imalat departmanına kadar yeniden sınıflandırılması, sendika üyelerinin ücretsiz izne çıkarılması, protestolar sırasında işçilerin hareketlerinin kısıtlanması ve sendika üyelerinin işten çıkarılması ile ilgilidir. Aynı zamanda *Systemair* de konuyla ilgili yasal süreçleri başlatmıştır. 2021'de, İsveç UTN'si başvuruyu daha detaylı değerlendirmek üzere kabul etmiş ve bir ön değerlendirme beyanı yayınlamıştır. Başvuru, başvuru sahibinin talebi üzerine Türkiye UTN'sinin de desteği alınarak değerlendirilmiştir. UTN, 2022'nin başında ilgili taraflara aracılık teklifinde bulunmuştur. Her iki tarafın da katılımına rağmen, uzlaşma çabaları herhangi bir anlaşmayla sonuçlanmamıştır. İsveç UTN'si, Aralık 2022'de taraflar arasında anlaşma sağlanmadan sürecin sonuçlandırıldığına dair nihai bir rapor yayınlamıştır. Ayrıca, İsveç UTN'si şirketteki durum tespiti sürecini güçlendirmek ve çalışanların kararlarına saygı gösterilmesini sağlamak için şirketin Türkiye'deki iştiraki üzerindeki nüfuzunu kullanmasını ve taraflar arasında sosyal diyalogun iyileştirilmesi için çabalamasını tavsiye etmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. "Türkiye Metal İşçileri Sendikası BİRLEŞİK METAL-İŞ & Systemair AB," OECD, 22 Aralık 2022, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/se0008.htm>.

iki kez uzlaşma masasına oturması ve bu yolda yapıcı bir diyalog kurulmuş olması yönünden süreci başarılı gördüğünü belirtmiş ve şirkete yönelik tavsiyelerde de bulunmuştur.

Değerlendirme sürecinin tamamlanması sonucunda oluşturulan nihai rapordaki tespitlere örnek olarak 2018 Hollanda UTN'sine yapılan başvuru örnek verilebilir. 2018'de, STK'lar ve sendikalardan oluşan bir grup, Hollanda UTN'sine *Chevron* Şirketi'nin Arjantin, Nijerya ve Venezuela'daki operasyonlarında Rehber'deki "Kamuyu Aydınlatma ve Vergilendirme" ilkelerini ihlal ettiğine dair bir özel vaka başvurusunda bulunmuştur. UTN her iki tarafa da aracılık teklifinde bulunmuş ancak şirket bunu reddetmiştir. 2022'de Hollanda UTN'si ilgili şirketin kamuyu aydınlatma ilkesini gözetmediğine dair tespitte bulunmuş ancak vergilendirme ile ilişkili bir sonuca varamamıştır. UTN ayrıca, işletmenin sürece gerçek anlamda katılmayarak Rehber'e uygun hareket etmediğini belirtmiştir. *Soft law* kategorisinde sonuçlar üreten bir kurum olması nedeniyle bu şekilde bir tespit UTN tarafından çok fazla tercih edilen bir beyan olmasa⁶² da burada bir örneği görülmektedir. Bunlara ek olarak UTN, şirkete faaliyetlerini kamuyu aydınlatma ilkesine uygun şekilde yürütmesini önermiştir.

İhlal iddiasının asılsız bulunduğuna dair bir başvuruya örnek olarak 2020 Fransa UTN'sinin incelediği olay gösterilebilir. Bu başvuruda⁶³ arsa

⁶² Buna benzer bir beyanı daha önce Avustralya UTN'sinin yaptığı, bu kapsamda UTN'nin şu şekilde bir açıklamada bulunduğu görülmektedir: "ElectraNet Şirket'i UTN sürecine dahil olmayı reddederek Rehber'e uygun davranmamıştır." Daha detaylı bilgi için bkz. "Individuals ve ElectraNet LTD," OECD, 28 Ekim 2020, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/au0018.htm>.

⁶³ 2020 yılında kendi mirasçılarını temsilen hareket ettiğini belirten bir Avustralya vatandaşı, Fransa UTN'sine gayrimenkul alanında faaliyet gösteren Fransa merkezli bir çok uluslu şirketin arazi kazanımında durum tespiti süreçlerine ilişkin ilgili Rehber İlkeler'e uymadığını iddia eden bir özel vaka başvurusunda bulunmuştur. Başvuru sahibi, özellikle, ailenin 1923 yılı itibarıyla Yukarı Silezya'da (Polonya) arazi ve fabrikaya sahip olduğunu ve söz konusu taşınmaz malların 1939 yılında yağmalandığını iddia etmiştir. Şu anda arazi üzerinde inşa edilen bina, 2007 yılından bu yana bir Fransız çok uluslu şirketinin Polonyalı yan kuruluşunun mülkiyetindedir. UTN her iki tarafa da aracılık teklifinde bulunmuştur, ancak şirket bunu reddetmiştir. Temmuz 2022'de Fransa UTN'si, Fransız çok uluslu şirketinin Rehber'e uyduğunu belirten nihai bir rapor yayınlamıştır. Ancak bununla birlikte, Fransa UTN'si şikâyete konu şirkete ait işletmelerin arazi ve gayrimenkul edinim politikalarını yüksek riskli alanlara yönelik özel bir yaklaşım içerecek şekilde ve gelecekteki projeler kapsamında insan hakları risklerinin tanımlanmasını güçlendirecek biçimde güncellemesini tavsiye etmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. "Orta Avrupalı Bir Aile Başvurusu ve Fransız Şirket," OECD, 7 Temmuz 2020, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/fr0035.htm>.

kazanımına dair bir uyumsuzluk söz konusudur. Haksız kazanımda bulunduğu iddia edilen şirket, aracılık teklifini reddederek anlaşma yolunu kapatmıştır. Buna ek olarak Fransa UTN'si, aslında şirketin arazi kazanımına dair Rehber İlkeler'i gözetmediği sonucuna ulaşmıştır. Fransa UTN'si yine de şirketin bu konudaki gelecek politikalarını daha dikkatli yürütmesi konusunda bir öneri sunmayı da ihmal etmemiştir.

5. Takip (Follow Up)

Özel vaka başvurusu sürecinin sonuçlandırılmasından sonra, UTN'ler varsa yaptıkları önerilerin ya da üzerinde anlaşmaya varılan konuların takipçisi olmaktadır ve bu doğrultuda ek paylaşımlar yapabilmektedir. 2019'da kendisine gelen bir başvuruyu⁶⁴ anlaşma olmadan 2021 yılında sonuçlandıran Danimarka UTN'si, hem uyumsuzluk konusuna ilişkin bazı tavsiyelerde bulunmuş hem de 2022 yılında önerilerine uyulup uyulmadığına dair bir takip süreci yürütmüştür. Bunun sonucunda UTN, şirketin kurumsal anlamda bilinçli olmak adına büyük çabalar sarf ettiği sonucuna ulaşmış ve 2021 yılında yayınladıkları nihai rapordaki tavsiyelere uyulduğunu belirtmiştir. 2018'de İtalya UTN'sine yapılan bir başvuru⁶⁵ kapsamında

⁶⁴ 2019 yılında Danimarka UTN'sine yapılan ve detaylı inceleme için kabul edilen başvuruda UTN arabuluculuk ortamı oluşturmaya çalışmış ancak ilgili şirket sürece dahil olmayı reddetmiştir. 2021 yılında değerlendirme sonuçlandırılmıştır. Danimarka UTN'si, ilgili şirketin Rehber İlkeleri gözetmediğini belirtmiş ve bazı önerilerde bulunmuştur. Buna göre şirketin riskleri öngören durum tespiti süreçleri konusundaki karar alma mekanizmalarını Rehber İlkeler ışığında gözden geçirmesi ve durum tespiti süreçlerinin kamuya açık hale getirilmesi yönünde tavsiyeler verilmiştir. 2022 yılında yaptığı takip süreci sonucunda UTN, şirketin kurumsal anlamda Rehber İlkeler'e uygun davranma bakımından daha bilinçli olmak adına büyük çabalar sarf ettiği sonucuna ulaşmış ve 2021 yılında yayınladıkları nihai rapordaki tavsiyelere uyulduğunu belirtmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. "Sürdürülebilir Gelişim STK'sı ve Rockwool Uluslararası," OECD, 21 Ekim 2019, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024 <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/dk0019.htm>.

⁶⁵ 2012 yılında Bangladeş'te bir tekstil fabrikasında çıkan ve iki yüz elliden fazla işçinin ölümüyle sonuçlanan yangında yetersiz denetleme yaptığı iddiasıyla güvenli iş ortamı sertifikasını (SA8000) veren RINA denetleme şirketi, Rehber İlkeler'i ihlal etmekle suçlanmıştır. Yangının altıncı yıl dönümü olan 2018 yılında İtalya UTN'sine yapılan başvuruda, RINA tarafından işyerine sertifika verilmesinden az bir süre sonra bu tarz bir olayın yaşanmasından hareketle servis sağlayıcı RINA'nın denetlediği şirketin güvenlik eksikliklerini doğru tespit edemediği ve ilkelere aykırı davrandığı belirtilmiştir. Şirket, denetimi akreditasyon kural ve standartlarına göre yaptığını iddia ederken, Rehber İlkeler'e uymadığı iddiasını reddetmiştir. 2019 yılında İtalya UTN'si, özel vaka başvurusunu kabul ettiğini belirten bir ön değerlendirme raporu yayınlamıştır. UTN, her iki tarafın da kabul ettiği, harici bir aracının kontrolünde arabuluculuk yoluyla aracılık tekliflerinde bulunmuştur. Taraflar, UTN'nin sunduğu üçüncü arabuluculuk teklifini kabul etmişlerse de

taraf, UTN'nin sunduğu ve üçüncü kişi tarafından yönetilecek bir arabuluculuk teklifini kabul etmiş, ancak anlaşmaya varamamışlardır. Bunun üzerine, 2020 yılında İtalya UTN'si anlaşmazlığa konu durumu açıklayan ve taraflara yönelik tavsiyeler içeren bir nihai rapor yayınlamıştır. Tavsiyeler daha çok mağdur ailelere maddi ve manevi açıdan telafi edici çözümler sunulmasına ve güvenli iş ortamı sertifikası verme faaliyetlerinin iyileştirmelerine yönelik olmuştur. 3 Ağustos 2022'de İtalya UTN'si, yürüttüğü takip süreci sonucunda bir rapor daha yayınlamıştır. Buna göre, İtalya UTN'si RINA (Registro Italiano Navale) Denetim Servisleri Şirketi'nin kendisine verilen tüm tavsiyelere uygun biçimde olmasa da güncellenmiş bir kurumsal risk yönetimi yaklaşımı ve üçüncü kişi aracılığı ile sağlanan durum tespiti⁶⁶ (*due diligence*) süreci yürüttüğünü kaydetmiştir. Ancak, takip süreci sonucunda, tarafların henüz ortak bir noktada buluşmadığı belirtilmiştir. Ayrıca, İtalya UTN'si bu aşamadan sonra dahi şirkete yönelik tavsiyelerinin tam olarak uygulamaya konulmasına ilişkin olarak her türlü çabanın gösterileceğine dair umudunun bulunduğu da altını çizmiştir.

Tarafların UTN'lerin yürüteceği bu tür bir takibi reddetmesi ya da uyuşmazlığın tamamen çözüldüğü konusunda anlaşmış olmaları durumunda UTN'lerin bir takip beyanı yayınlanmasına gerek olmayabilir. Ancak,

bir anlaşmaya varamamışlardır. Bunun üzerine İtalya UTN'si 2020 yılında durumu özetleyen ve ileriye dönük tavsiyelerini içeren bir nihai rapor yayınlamıştır. Tavsiyeler şu şekildedir: mağdurların aileleri lehine -sorumluluk açısından herhangi bir imada bulunmaksızın- insani bir jest yapılması ve trajik olayla ilgili taziyelerin ifade edilmesi; risk altındaki ülke ve sektörlerde faaliyet gösterirken etkin ve hedefe yönelik risk bazlı durum tespitinin gerçekleştirilmesi; özellikle tekstil sektöründe ve yüksek riskli ülkelerde sertifikasyon mekanizmasının iyileştirilmesi taahhüdünün uygulanması ve geliştirilmesi. İtalya UTN'si tarafından 2022 yılında yayınlanan takip raporuna göre RINA faaliyetlerine ilişkin olarak birtakım güncellemeler yapmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. "Ali Girişim Fabrikası Yangınından Etkilenenler Derneği ve RINA Denetleme Servisi," OECD, 11 Eylül 2018, Erişim Tarihi 1 Nisan 2024, <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/it0017.htm>.

⁶⁶ Durum tespiti süreci, öncelikli olarak şirketler için ticari ve hukuki risklerin sıklıkla gündeme geldiği rekabet hukuku, kişisel verilerin korunması, rüşvet, yolsuzluk ya da kara para aklama ile mücadele gibi konuları kapsayan süreçlerdir. Ancak bu yerleşik tanım gün geçtikçe farklı kavramları da içine alacak biçimde değişmekte ve genişlemektedir. Bunun bir örneği olarak, günümüzde durum tespiti kavramından söz edildiğinde anılan konulardaki araştırma çalışmalarının yanı sıra şirket faaliyetlerinin insan hakları ve çevre üzerindeki etkilerini de içeren şekilde yönetilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu konuda bkz. Zeynep Derya Tarman, "İş Dünyası ve İnsan Hakları: Zorunlu İnsan Hakları Durum Tespit Yükümlülükleri," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 71, no. 3 (2022): 1189.

UTN'nin takip beyanı yayınlama niyetinde bulunması durumunda bunun için ilgili tarihleri de nihai raporda belirtmesi gerekmektedir. Bu süreçte, taraflardan güncellemeler talep edebilir. Ayrıca, alınan kararların sonuçları bakımından gidişatı ve UTN'nin tavsiyelerinin uygulanıp uygulanmadığı hakkında taraflarla birlikte ya da ayrı ayrı görüşmek yoluyla toplantılar yapılabilir.

IV. SONUÇ

Rehber'deki güncellemeler sonucunda UTN'lerin işleyişi hakkında radikal bir değişim yapılmamış aksine bu kurumun esnek yapısı korunarak fonksiyonlarını sağlamlaştırma yoluna gidilmiştir. Rehber'deki bilgilendirmelerin daha detaylı yapılması bu sağlamlaştırmaya bir örnektir. Diğer bir örnek olarak, Rehber'in adına eklenen "Sorumlu İş Yönetimi" kısmı gösterilebilir. Rehber'in önceki halinde de çok uluslu şirketlerin faaliyetlerini sürdürürken insan hakları ve çevrenin korunması açısından bilinçli ve sorumlu bir davranış içinde olmalarının sağlanması hedeflenmiştir. Yeni metinde de bu anlayış sürdürülmekle beraber UTN'lerin bu hedefi sağlamadaki rolü daha güçlü biçimde vurgulanmıştır. Bu kapsamda yine, UTN'ler kendi işlevleri konusunda bilgilendirme ve tanıtım çalışmaları yapmaya teşvik edilmiştir. Ayrıca, farklı ülkelerdeki UTN'lerin ortak bir işlevsel denklik performansına sahip olması için belirlenen ilkelere de Rehber'de detaylıca yer verilmiştir. Bu sayede, tarafların UTN'lere başvuruda bulunması için güven ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Ne kadar güven veren bir oluşum olursa olsun UTN'nin yürüttüğü özel vaka sürecinin bağlayıcılığının olmaması, bu alternatifte çok da başvurulmayacağı düşüncesini akla getirebilir. Bu çalışmada yer verilen, Rehber'in 2022 yıllık raporunda bahsedilen özel vaka başvuru örnekleri ile Türkiye'nin şu ana kadar öncü konumda olduğu özel vaka başvuru örnekleri düşünüldüğünde, başvuru sahiplerinin çoğu zaman iş ilişkilerinde zayıf konumda olan pozisyonda olduğu görülmektedir. Mahkemelerin oldukça uzun zaman alan yargılama süreçleri ve tahkim gibi alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının pahalılığı düşünüldüğünde, zarara uğrayan gerçek kişilerin, sendikaların veya sivil toplum kuruluşlarının başvuru için hiçbir ücret almayan bir uyuşmazlık çözüm yolu metodunda hakkını ileri sürmek istemesi mantıklı görünmektedir. UTN'lerin aracılığı sayesinde taraflar uzlaşma diyaloguna katılım sağlayabilmektedirler. UTN'nin sunacağı aracılığın kabul

edilmemesi durumunda dahi hiç değilse UTN ile şikâyet edilen şirket arasında geçen görüşmelerden tarafların uyuşmazlığa olan yaklaşımları hakkında bilgi edinilebilmekte ve çözüm yolundaki beklentiler buna göre ayarlanabilmektedir.

KAYNAKÇA

E-Kitaplar:

İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). *OECD Sorumlu İş Yönetimi için Çok Uluslu Şirketler Rehberi*. Paris: OECD Publishing, 2023. <https://doi.org/10.1787/81f92357-en>.

Makaleler:

Dost, Süleyman. "Uluslararası Hukukta Bağlayıcı Olmayan Hukuk." *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14, no.173-174 (2019): 35-74.

Kandemir, Hatice Kübra. "Sürdürülebilir Şirketler ve Hukuki Çerçevesi." *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20, no. 41 (2021): 853-876.

Tarman, Zeynep Derya. "İş Dünyası ve İnsan Hakları Uyuşmazlıklarında Tahkim." *Public and Private International Law Bulletin* 40, no. 2 (2020): 1535-1567.

Tarman, Zeynep Derya. "İş Dünyası ve İnsan Hakları: Zorunlu İnsan Hakları Durum Tespit Yükümlülükleri." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 71, no. 3 (2022): 1183-1225.

Van 't Foort, Sander. "The History of National Contact Points and the OECD Guidelines for Multinational Enterprises." *Journal of the Max Planck Institute for European Legal History*, (2017): 195-214.

Yıldız, Ali. "The OECD Guidelines on Multinational Enterprises: Strengths and Weaknesses" (2019): https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3390443.

İnternet Kaynakları:

İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). "Ali Girişim Fabrikası Yangınından Etkilenenler Derneği ve RINA Denetleme Servisi." 11 Eylül 2018. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/it0017.htm>.

İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). "Bireysel Başvurular ve Coca-Cola." 10 Ağustos 2020. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/us0053.htm>.

İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). "Çek STK ve Myanmar'da Faaliyet Gösteren Tekstil Firması." 24 Mayıs 2018. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/cz0006.htm>.

İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). "Declaration by the Governments of OECD Member Countries and Decisions of the OECD Council on Guidelines

- for Multinational Enterprises, National Treatment, International Investment Incentives and Disincentives, and Consultation Procedures.” 1976. Erişim Tarihi 1 Nisan 2024. <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/86628-50024800.pdf>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). “Dört Sendika (IUF, EFFAT-IUF, SEIU, UGT) ve APG Varlık Yönetimi.” 18 Mayıs 2020. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/nl0042.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). “Edgeworth ve Vakıfbank.” 4 Ekim 2019. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/tr0005.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). “Edouard Teumagnie Bireysel Başvuru & Dünya Bankası.” 1 Mart 2023. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/ch0028.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). “Elektrik İletim Danışmanları LTD ve Tower Solutions Şirketi.” 28 Ekim 2020. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/ca0021.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). “Individuals ve ElectraNet LTD.” 28 Ekim 2020. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/au0018.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). “Lumière Synergie pour le Développement ve Tosyalı Holding LTD.” 27 Ağustos 2020. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/tr006.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). “Nordex SE ve Bireysel Başvurular.” 31 Ağustos 2016. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/de0021.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). “Orta Avrupalı Bir Aile Başvurusu ve Fransız Şirket.” 7 Temmuz 2020. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/fr0035.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). “Putzmeister Makine San ve Tic. A.Ş ve Türk Metal.” 29 Mayıs 2017. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/tr0004.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). “OECD Resmi İnternet Sitesi.” Erişim Tarihi 1 Nisan 2024. <https://www.oecd.org>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). “Skynetwork Osaka Şubesi ve Emirates.” 20 Temmuz 2018. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/jp0011.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). “Somali Ticaret Sendikası (FESTU), Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC), Uluslararası Taşımacılık İşçileri Federasyonu (ITF) ve Favori Şirketi.” 22 Eylül 2021. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/tr0006.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). “Sorumlu İş Yönetimi İçin Ulusal Temas Noktası: Yirmi Yıldır Çözülenler ve Gelecek Faaliyetler.” 2020. Erişim

- Tarihi 1 Nisan 2024. <https://mneguidelines.oecd.org/NCPs-for-RBC-providing-access-to-remedy-20-years-and-the-road-ahead.pdf>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). "Sürdürülebilir Gelişim STK'sı ve Rockwool Uluslararası." 21 Ekim 2019. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/dk0019.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). "Türkiye Rüzgar Enerjisi Projesi." 4 Ağustos 2014. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/tr0002.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). "Türkiye Taşımacılık Sektörü." 3 Kasım 2008. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/tr0001.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). "Türk Metal Sendikası ve Viessmann." 10 Kasım 2014. <https://mneguidelines.oecd.org/database/instances/tr0003.htm>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). "Ulusal Temas Noktalarının Sorumlu İş Yönetimine İlişkin Faaliyetlerine Dair Yıllık Rapor 2022." 2023. Erişim Tarihi 1 Nisan 2024. <https://mneguidelines.oecd.org/ncps/annual-report-of-NCPs-for-RBC-2022.pdf>.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD). "Uluslararası Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler Deklarasyonu." Erişim Tarihi 1 Nisan 2024. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0144>.
- OECD Business and Finance. "What's New in the OECD Guidelines and Why Does it Matter?." YouTube. 10 Eylül 2023. video. <https://www.youtube.com/watch?v=4xv0W0XadgM>.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. *OECD Türkiye Ulusal Temas Noktası (UTN/NCP)*. Erişim Tarihi 1 Nisan 2024. <https://www.sanayi.gov.tr/anlasmalar/utn-ncp>.